

LLIGUEM CAPS: Feminisme i noviolència

GRUP D'ESTUDI
SOBRE FEMINISME
I NOVIOLÈNCIA

ICIP

EINES DE PAU,
SEGURETAT I JUSTÍCIA
#21

Grup d'Estudi sobre Feminisme i Noviolència

LLIGUEM CAPS:
Feminisme i noviolència

ICIP

#21

Aquest llibre també ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, sobretot, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està codirigida per Tica Font i Elena Grau.

© Feminism and Nonviolence Study Group (Grup d'Estudi sobre Feminisme i Noviolència), 1983

© Institut Català Internacional per la Pau, 2017

© Mireia Bofill i Abelló, per la traducció

© Carmen Magallón Portolés, pel pròleg

Títol original:

Piecing it together: Feminism and Nonviolence, 1983, publicat en cooperació amb War Resisters' International

Autor: Feminism and Nonviolence Study Group

Disseny gràfic: Arianne Faber

© Il·lustració de la coberta: Arianne Faber

Realització editorial: liniazero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

C. Tapineria, 10, 3a planta

08002 Barcelona

www.icip.cat

El Grup d'Estudi sobre Feminisme i Noviolència va començar a reunir-se el 1976 després que moltes de les seves membres assistíssim a una trobada internacional dedicada a les Dones en el Moviment Noviolent, celebrada a Les Circauds, a França. Vivim a diferents ciutats i ens hem estat reunint regularment durant sis anys.*

El grup es va proposar examinar les vinculacions entre feminisme i noviolència. Vam començar per buscar què s'havia escrit al respecte... i vam trobar molt poca cosa. Aleshores vam decidir que hauríem d'escriure algun material propi i aquest material es va publicar el 1978, com a número d'estiu de *Shrew*, la revista del Moviment d'Alliberament de les Dones, amb el títol «Ni víctima, ni assassina». Vam abordar aspectes concrets als quals ens semblava que el Moviment d'Alliberament de les Dones (Women's Liberation Movement), no havia dedicat prou atenció en tractar el tema de la violència i la noviolència. Després vam organitzar tallers dedicats a aquestes qüestions. El 1980 vam acollir la celebració a Laurieston Hall, a Escòcia, d'un congrés internacional sobre Dones i Militarisme, patrocinat per la Internacional de Resistents a la Guerra.

Considerem que les nostres teories són fruit de l'experiència pràctica i, per aquest motiu, actuem com a grup de suport per a cada una de les membres que participen de manera activa en els assumptes locals o nacionals, però que sovint es troben aïllades a causa de l'escassa comprensió de les idees que exposen en aquest opuscle. A més de formar part del Moviment d'Alliberament de les Dones i de grups pacifistes i antinuclears locals, també incorporem dones que participen en la Campanya pel Desarmament Nuclear (CND), Dones contra l'Amença Nuclear (Women Oppose Nuclear Threat, WONT), en la Campanya contra el Comerç d'Armes (CAAT), en la Internacional de Resistents a la Guerra (IRG-WRI), en el Partit Laborista, en sindicats i en cooperatives d'habitatge. Les nostres feines remunerades inclouen el CAAT, tasques de promoció i publicitat, una llibreria alternativa, periodisme, una cooperativa d'habitatges i el grup de teatre a les escoles: Theatre in Education; algunes no tenim cap ocupació remunerada.

* L'edició anglesa original va ser publicada el 1983. (*N. de l'ed.*)

Aquest opuscle és el resultat d'un esforç col·lectiu: cada apartat va ser escrit per una de nosaltres i tot el grup el va revisar després. Pel fet d'haver intentat reflectir les conviccions del grup d'aquesta manera, algunes de nosaltres de manera individual no compartim totes les idees que s'hi reflecteixen. A més, en la mesura que continuem analitzant els arguments i que noves experiències ens indueixen a reconsiderar les nostres idees, l'opuscle conté inevitablement algunes contradiccions. Atès que en els darrers quatre anys s'han escrit altres textos sobre feminisme i noviolència i altres reflexions afins, hem intentat ressenyar aquestes fonts en la bibliografia que figura al final de l'opuscle; allà trobareu totes les referències bibliogràfiques citades en el text.

GAIL CHESTER, DIANA SHELLEY, LESLEY MERRYFINCH, JO SOMERSET,
JILL SUTCLIFFE, SHERYL CORONA, JENNY JACOBS I GAY JONES

SUMARI

Pròleg, per Carmen Magallón Portolés	8
Introducció	14
1. El món en què vivim	20
Les dones i la guerra	20
Cerquem les arrels	27
Estructures d'opressió	34
2. Trenquem les cadenes	40
Noviolència	40
Feminisme	46
Noviolència feminista	49
3. Agafem les regnes de les nostres vides	56
Ens neguem a ser víctimes	56
Les dones actuem contra la violència	58
Les dones i el moviment pacifista	64
4. Un temps futur	72
Bibliografia	80

Pròleg

Feminisme i noviolència, una confluència que segueix interpel·lant-nos

Les pàgines d'aquest llibre remouen i actualitzen en mi les petjades del moviment per la pau dels anys vuitanta. Fruit de l'experiència i les reflexions d'un grup de dones que van participar activament en el moviment d'aquells anys, el Grup d'Estudi sobre Feminisme i Noviolència, les seves anàlisis i preguntes reflecteixen una saviesa femenina que segueix animant-nos a continuar debatent sobre el problema crucial de la guerra i la violència. La saviesa del passat sempre està en risc de perdre's i més si va ser generada per grups relegats pel poder. A mesura que passa el temps, de tant en tant, s'ha de reprendre i tornar a donar-li vida perquè és un bagatge que segueix informant el present. Per aquest motiu recuperar-la de nou, com fa aquesta publicació de l'ICIP, és un encert que cal agrair.

Quan aquest llibre es va escriure, el moviment pacifista europeu estava en ple apogeu. Les accions i el pensament alternatius a l'enfrontament entre les dues superpotències que es disputaven el domini del món i que s'amenaçaven amb armes nuclears, fluïen de manera creativa. Eren temps d'urgència. La guerra freda enfrontava a dos blocs que s'amenaçaven amb un atac nuclear, cosa que de dur-se a terme conduiria finalment a la Destrucció Mútua Assegurada. Les sigles en anglès d'aquesta perillosa i insensata estratègia –MAD–, reflectien bé la bogeria del poder instituït del moment.

Davant el temor d'un atac nuclear, la ciutadania europea no es va mantenir passiva. Les manifestacions, cadenes humanes, trobades i con-

vencions a favor d'una desnuclearització van mobilitzar milers de persones. Va ser bonic participar en algunes d'aquestes mobilitzacions: Berlín, Saragossa, Barcelona, 1983 ... I per a les amigues que des d'aleshores ens acompanyem, va ser molt bonic, sobretot, trobar-nos amb la lucidesa de grups de dones que treballaven en espais d'afinitat i abocaven el seu pensament en els espais mixtes. L'exemple emblemàtic del protagonisme i les aportacions que van fer aquests grups al moviment pacifista seria el campament de dones de Greenham Common, situat a Anglaterra a la vora d'un dels llocs on s'emmagatzemaven els caps nuclears. Al llarg dels anys, en aquest campament emergiria una visió del món, una forma de treballar des de la noviolència i el feminisme que va enriquir i transformar el pacifisme.

En els primers anys del pacifisme antinuclear no es tenien massa en compte les idees ni l'experiència del feminisme. Les accions de les dones es veien sovint més com un element de divisió que com una aportació substantiva i important. Entre les feministes hi havia preocupació per aquest distanciament. Amb aquest llibre, les autores cercaven –ho diuen elles mateixes– promoure el coneixement de les idees i les pràctiques del feminisme i la noviolència al si del moviment pacifista. Com diu el títol, es tractava de lligar caps, de mostrar que ambdues línies de pensament comparteixen idees bàsiques, com el respecte per la vida humana i el desig de transformació social vers un futur sense violència. I que el reconeixement d'això multiplicava les fortaleses dels dos moviments, la proximitat dels quals no estava, en aquell moment, prou assimilada. Una de les preguntes que ens podem fer és si avui ho està.

Les nostres pròpies vivències, de joves que ens vam unir al pacifisme europeu en aquests anys, avalen els interrogants i raonaments que ací s'expressen. La separació de les dones per pensar i actuar per compte propi en el moviment era un nucli de dissensió que dividia les mateixes feministes. Constituir-nos en subjecte a part, com dones, es veia com una claudicació a l'assignació naturalitzada de valors femenins, entre els que hi havia el pacifisme. Ha canviat aquesta situació? En quin punt es

troba la relació entre les dones, la noviolència i el pacifisme? Se segueix veient encara les pacifistes com dones que refermen un ordre patriarcal que, apel·lant a «l'essència i la naturalesa», les considera éssers pacífics, menystenint i obviant el fet que per la majoria d'elles, de nosaltres, l'activisme pacifista és una opció lliure i radical de compromís amb el canvi social?

Per nosaltres, unir-nos al moviment per la pau i viure la noviolència, conèixer i compartir les accions i debats de les feministes pacifistes europees, va ser un veritable descobriment, una il·luminació. Per primera vegada, sentíem que la recerca vers la millora del món i les nostres vides no eren dues coses diferents, podien anar plegades. Que tot allò que volíem eradicar, la violència i l'opressió en les seves múltiples formes, des de l'àmbit personal a l'esfera internacional, estava connectat al seu torn. Que l'alliberament de les dones estava profundament imbricat amb l'alliberament de la ciutadania d'un sistema generador de guerres i violència.

Els quatre capítols que estructuren el llibre conformen un veritable programa polític: analitzen el món, la guerra, les institucions que sostenen i reproduïxen la violència; exposen les bases teòriques i els mètodes d'acció del feminisme i la noviolència; fan una crida a prendre les regnes de les nostres vides i marquen un horitzó cap al que ens podem dirigir, alguns trets del futur que desitgem. Un programa que sorgeix i està basat en les vides i actituds d'activistes compromeses amb un moviment que concebien com la confluència de dos.

El nucli més propositiu del llibre gira al voltant dels fonaments teòrics i la importància de les formes (els mitjans), en el feminisme i la noviolència. La importància de sumar per aconseguir el canvi de les estructures d'opressió, de subratllar allò que uneix: a més del respecte a totes les formes de vida i el desig d'alliberament, ambdós enfocaments comparteixen la crítica del sistema bel·licista, la coherència entre el fi i els mitjans, la defensa de l'horitzontalitat i la desconstrucció d'estructures jeràrquiques, el valor de l'escolta, el compartir les tasques organitzatives... La noviolència ha de reafirmar de manera constant que no és passivitat sinó

una resistència imaginativa amb capacitat de transformació, que ha aconseguit canvis en la història i que es basa en un elevat concepte de l'ésser humà: col·loca l'ésser humà al centre. En aquesta tessitura trobem també el feminisme pacifista. Una proximitat i un paral·lelisme que, tanmateix, no estan lliures de recels i diferències: per la noviolència, les dones com activistes polítiques eren invisibles, l'avortament rebutjable, la cura no es tenia en compte i la voluntat femenina de frenar l'escalada dels conflictes i la valoració diferent del sofriment eren factors de separació.

Un dels interrogants que poden sorgir davant el text és la pregunta sobre si és possible parlar de feminisme en singular. Quan s'afirma que el feminisme sempre ha contraposat a la «necessitat» de la guerra la prioritat de les vides humanes, ens hem de preguntar, tots els feminismes? Doncs bé, malgrat l'abundant ús del singular, aquesta tensió entre els feminismes davant les nocions de poder, d'igualtat i de les vies cap a la transformació social és palpable en el discurs del grup autor del llibre. No se li escapa que la divisió al si del sufragisme durant la Primera Guerra Mundial ja va mostrar que hi ha feminismes que no són pacifistes, que van estar, i estan, disposats a participar en guerres per aconseguir reconeixement social i avenços vers la igualtat.

El que comparteixen els diferents feminismes és la conceptualització de la violència. En aprofundir i buscar les arrels de la violència contra les dones trobem que la violència és un contínuum. Aquesta visió integral de la violència està magníficament presentada en aquest text. L'afirmació que els fets violents, puntuals i esporàdics, no són fets aïllats sinó la punta de l'iceberg d'un sistema violent, un contínuum que va des de la violència que s'exerceix a la vida quotidiana a la que es viu a les guerres, des de les estructures als comportaments individuals i grupals. El patriarcat, el capitalisme i l'Estat, són explicats i senyalats com responsables del manteniment i la reproducció d'aquest sistema.

El feminisme, sorgit per reclamar drets, es va anar diversificant i va afegir, a l'enorme treball de fer visibles les violències que pateixen les dones, la voluntat d'universalitzar la cura, de reconèixer un aspecte

crucial del treball que han realitzat generacions de dones. Alliberament i cura, naturalesa, éssers humans... refermen la proximitat entre l'acció noviolenta i l'acció civilitzadora de les dones a la història.

El text es va escriure en unes circumstàncies històriques molt diferents de les actuals: encara no havia caigut el mur de Berlín, regia l'apartheid a Sudàfrica, Argentina i el Regne Unit s'havien enfrontat a la guerra de les Malvines i a diversos llocs del món els moviments guerrillers empraven la via armada per assolir objectius d'emancipació. Malgrat això, tot i que els casos que s'agafen com referència corresponen als anys vuitanta, l'anàlisi, les claus i moltes de les preguntes que es fan aquest grup de dones, continuen interpel·lant-nos avui, continuen sent una guia important per establir debats i albirar nuclis de transformació. Són preguntes que intenten aprofundir en el fet de la violència, els tipus, els graus, la seva visibilitat o invisibilitat: Qui hi guanya en una guerra? Quin paper hi té el comerç d'armes? Com es convenç les poblacions perquè li donin suport, i als joves perquè hi prenguin part? Quin paper hi té la persuasió i la coerció? Quin paper hi tenen les dones? Com són vistes pels homes dels dos bàndols? Com es manipula la divisió sexual del treball enmig d'un conflicte armat i després? Com posicionar-se davant les accions armades dels que es conceben ells mateixos com moviments d'alliberament (un debat que va ser molt viu en les organitzacions noviolentes)?, etc.

El text permet fer un exercici que és el que se'm plantejava a mi mateixa mentre el llegia. Permet recolzar-se en ell per identificar i preguntar-se sobre l'evolució d'algunes institucions i de les anàlisis que s'hi fan; indagar allò que roman i allò que en aquests anys ha canviat. Dóna peu per preguntar-nos, per exemple, si la visió integral de la violència que s'exposa ha aconseguit, o no, arrelament social; si la professionalització i la privatització parcial dels exèrcits ha suposat algun canvi en la relació entre el sistema de guerra i les dones; si podem seguir afirmant que les institucions esmentades, el patriarcat, el capitalisme i l'Estat, segueixen complint, i en quina mesura, el paper de sostenidores de la violència; si el feminisme i la noviolència han avançat en la seva confluència; si avui

els nostres referents de la noviolència continuen sent sobretot Gandhi i Martin Luther King o si Rosa Park i Barbara Deming, entre d'altres, han aconseguit entrar en el nostre horitzó de models de noviolència.

Potser aquest aspecte sigui el que resulta més atractiu per animar a la lectura del llibre; la capacitat que tenen les seves reflexions per refrescar preguntes i fins i tot ampliar-les, per repassar el camí que hem fet durant aquests trenta anys, avaluar els avenços i retrocessos i saber on som.

Pel que fa a l'horitzó de futur, les autores es mostraven molt optimistes. Van escriure que l'honradesa, el treball col·lectiu, el reconeixement entre les diferents lluites i l'ús de la imaginació prevaldran enfront dels poders que ens neguen com persones.* L'optimisme de la voluntat sempre és necessari. Per la meua part, reconec senzillament que estem en un altre punt i que sempre resta camí per recórrer. Els balanços de l'evolució del sistema de guerra poden mostrar l'ampolla mig plena o mig buida. És innegable, però, que necessitem lectures com aquesta, per reprendre moments vius del moviment pacifista, beure de la seva energia i seguir teixint amb els fils que ens van deixar.

CARMEN MAGALLÓN PORTOLÉS

Presidenta de WILPF España i directora del Seminario de Investigación para la Paz (SIP) de Saragossa

* «Creiem que l'honradesa, la determinació, el treball col·lectiu, reconèixer la vinculació entre les diferents lluites i usar la imaginació arribaran a prevaldre, fins i tot front als poders que ens neguen com a persones i s'arrisquen a destruir el nostre futur i el futur de la terra.», p. 19.

Introducció

Hem arribat a veure clar que la resistència contra la guerra i contra l'ús d'armes nuclears és impossible si no va unida a la resistència contra el sexisme, contra el racisme, contra l'imperialisme i contra la violència com una realitat quotidiana que ho impregna tot. Hi ha una relació profunda entre el fet que dones concretes siguin atacades i maltractades individualment de manera habitual i que una guerra nuclear amenaci el món sencer.

Hem escrit aquest text amb el convenciment que les feministes i les persones que propugnen la noviolència comparteixen moltes idees bàsiques. Alhora també ens sembla que el moviment pacifista actual no té degudament en compte les idees i les experiències del feminisme. Per exemple, moltes persones encara perceben les accions de les dones com un element divisorí. Al mateix temps, algunes accions de les dones a favor de la pau poden tendir a perpetuar la nostra subordinació en presentar les dones com a pacificadoras naturals i no com a activistes potents a favor d'un canvi. Això actua en contra del nostre alliberament en lloc d'afavorir-lo.

Tant el feminisme com la noviolència expressen la convicció que el món que coneixem no és com hauria de ser i que és possible canviar aquesta situació. Un i altra són, en gran mesura, respostes enfront d'aquelles forces immensament poderoses que estarien disposades a destruir-nos i podrien fer-ho. Per copsar l'abast del feminisme i de la noviolència i el repte radical que impliquen hem d'examinar exactament a què donen resposta.

L'experiència de la guerra de les Malvines¹ ens en va donar alguns exemples molt concrets. Totes les consideracions ètiques i polítiques van ser escombrades sota la catifa enmig de l'eufòria patriòtica. Poques persones es van preocupar pel cost en vides humanes o pels errors diplomàtics com a resultat dels quals homes joves van ser enviats a lluitar, o per les possibilitats de cercar altres vies per resoldre el futur d'aquelles illes. Poques persones van voler saber qui subministrava les armes i qui hi guanyava diners, i les que ho van fer van ser ignorades o titllades, en general, de «traïdores».

Les discussions sobre el paper dels mitjans de comunicació van posar en un primer pla la dita que la primera víctima de la guerra és la veritat. I aquests mitjans també ens van oferir una idea molt clara de quin s'espera que sigui el paper de les dones en temps de guerra. Les cares ploroses de dues dones (una argentina, l'altra britànica) ocupaven la primera plana de *The Times* un dia del mes de maig del 1982: totes dues havien perdut un fill o un marit a la guerra, i les fotos van provocar una onada de protestes. Mostrar en els mitjans que les conseqüències humanes de la guerra eren les mateixes per a les dones de tots dos «bàndols», aparentment equivalia a «no donar suport a la Gran Bretanya». El Govern volia propaganda, no

1. Les illes Malvines, en anglès Falkland Islands, són un arxipèlag de l'Atlàntic Sud, administrat pel Regne Unit des del 1833, quan forces britàniques el van arrabassar a l'Argentina, que des d'aleshores no ha deixat de reivindicar-ne la sobirania. L'abril del 1982 (un any abans que fos escrit aquest text) les forces militars argentines van ocupar les illes, en una operació propagandística de la dictadura militar del general Galtieri. El Govern britànic, amb Margaret Thatcher al capdavant com a primera ministra, va respondre-hi de manera desmesurada amb l'enviament d'una força naval, en la qual va participar el príncep Andreu, fill de la reina Isabel II. Després de combats durs i de patir fortes baixes amb un gran nombre de morts i ferits, les tropes argentines, mal equipades i poc motivades, van acabar claudicant. El final desastrós de l'aventura militar va forçar la dimissió del general Galtieri i va desembocar al cap d'uns mesos en la fi de la dictadura militar i el restabliment de la democràcia a l'Argentina. Malgrat tot, els successius governs argentins han continuat mantenint viva la reivindicació de la sobirania sobre les illes. El Govern britànic, per la seva banda, va respondre atorgant la plena ciutadania i concedint una major autonomia als menys de tres mil habitants de les illes, que el 2013 van votar en referèndum a favor de continuar sota jurisdicció britànica. (*N. de la t.*)

la veritat. L'apel·latiu *argies*, encunyat a corre-cuita, també simbolitza el procés de deshumanització instantània al qual van ser sotmeses les persones argentines.

A la guerra de les Malvines, com en totes les situacions en què l'estat fa ús de la violència, va entrar en joc un mecanisme pel qual la brutalitat va esdevenir acceptable i també justificable. Tant si les víctimes són éssers humans com si es tracta d'animals, es genera un distanciament de l'observador o l'observadora respecte d'aquells o aquelles a qui s'infligeix el dolor. En canvi, la violència contra l'estat es presenta instantàniament com a inacceptable i també il·legítima, i les persones que lluiten contra la injustícia violenta, com passa a Polònia, Sud-àfrica o Irlanda del Nord,² són etiquetades com a «terroristes». Qui té poder té la raó, i les persones febles sempre són dolentes, sobretot si es defensen i planten cara.

Un dels motius pel qual això passa és que moltes persones no reconeixen cap altra forma de violència més enllà de la violència física, mentre que per a nosaltres la violència inclou aquelles condicions que per si mateixes maten. La pobresa, la fam i el racisme degraden les persones i causen sofriment. Algunes massacres es consideren notícia, però també sabem que milers de persones moren a diari de fam, d'abandonament, per la manca d'aigua neta o de medicaments. No obstant això, quan es produeix un esclat de violència com a resposta davant de la violència implícita que perpetua aquestes condicions, les persones que hi participen són vistes com a éssers inferiors, sense motius per manifestar-se amb violència. I cal declarar fora de la llei, castigar i silenciar qui posa al descobert les arrels de la desigualtat.

Aquesta violència implícita ha arribat a ser tan invisible que les experiències personals de violència física sovint es veuen com a incidents

2. Recordem que el text és del 1983, quan a Polònia el Govern reprimia el sindicat independent Solidaritat, que propugnava la noviolència en la lluita pels drets laborals i polítics, a Sud-àfrica continuava vigent el règim de l'apartheid, i a Irlanda del Nord es vivia un moment especialment dur de la lluita contra l'ocupació britànica, amb la mort d'algun dels presos de l'IRA que s'havien declarat en vaga de fam. (*N. de la t.*)

aïllats. I no ho són; formen part de l'espectre de violència que travessa la nostra cultura. Quan una dona és apallissada o violada, la policia i els jutjats sovint no la tracten com a víctima sinó com a culpable. Una societat dirigida per gent blanca no qüestiona la violència del National Front,³ mentre les lleis del país consagren el racisme. La violència personal és un reflex de la violència sistemàtica de la nostra societat. La violència organitzada que s'infligeix a la gent en el context d'una guerra és una extensió d'aquella que una persona infligeix a una altra, i de la violència d'un sistema que fingeix que totes les persones són iguals mentre discrimina obertament a través de les seves escoles, dels seus mitjans de comunicació, de la seva policia i del seu sistema jurídic.

En una societat que recompensa visiblement l'agressió i la violència reeixida, tant el feminisme com la noviolència exigeixen un tipus determinat de conducta humana i posen en entredit l'autoritat. No és fàcil ser noviolenta o noviolent i encara és més difícil veure la noviolència com una forma de resistència assertiva, imaginativa. Moltes persones la menystenen i rebutgen la idea que pugui ser una alternativa a la resistència violenta, fins i tot quan és evident que aquesta no està aconseguint els objectius que s'ha proposat. A diferència de la lluita armada tradicional, la noviolència ofereix a totes les persones la possibilitat de participar en condicions d'igualtat, i no només a les que són joves, físicament fortes i (generalment) de sexe masculí. Dona més control i, per tant, més poder a les i als participants en aquelles situacions en què es reivindica un canvi social.

Aquest país no té una tradició gaire sòlida de noviolència conscient i moltes persones només n'han sentit a parlar vagament com d'un mètode que han seguit alguns (pocs) homes excepcionals, com Gandhi

3. Partit polític britànic d'extrema dreta, xenòfob i racista, fundat el 1967, que propugna la prohibició total de qualsevol augment de la immigració «no blanca» a la Gran Bretanya i la repatriació forçosa dels immigrants «de color» als seus respectius països. Va aconseguir el seu màxim suport, amb uns 200.000 vots, a les eleccions del 1979. Posteriorment, ha anat perdent força després de la constitució del British National Party (BNP), el 1982, i del United Kingdom Independent Party (UKIP), el 1993. (*N. de la t.*)

a l'Índia o Martin Luther King als Estats Units. De fet, ha estat emprada àmpliament i amb èxit per moltes persones i encara que la majoria dels teòrics més coneguts són homes, moltes dones han iniciat accions directes noviolentes a favor d'un canvi. Per exemple, en realitat va ser la seva esposa qui va suggerir a Mahatma Gandhi la idea de la campanya de resistència que conduiria a la independència de l'Índia. Va ser Rosa Parks qui, en negar-se a cedir el seu seient en un autobús, va encendre la guspira inicial del moviment a favor dels drets civils per a la població negra als Estats Units. Si bé moltes dones, com ara Ethel Mannin, Dorothy Day, Coretta King, Peggy Smith o Dolores Huerta,⁴ i moltíssimes més, han contribuït enormement com a dones a les lluites noviolentes, no són tan conegudes com els homes. Res de nou!

No ho diem, però, per remarcar un seguit de «dones famoses» o de «dones que haurien de ser més famoses», sinó per posar de manifest els principis que a nosaltres mateixes, les que formem part d'aquest grup,

4. Ethel Mannin (1900-1984), escriptora anglesa d'origen irlandès, va participar activament en els moviments antifeixistes dels anys trenta del segle passat. Tot i que va donar suport a la lluita per la defensa de la República espanyola, en canvi es va oposar a la Segona Guerra Mundial. El 1944, va publicar *Bread and Roses: A Utopian Survey and Blue-Print* (Pa i roses: una recerca i una proposta utòpiques), en què presenta una proposta ecològica enfront de l'organització industrial destructiva de la societat.

Dorothy Day (1897-1980), periodista i activista social pacifista estatunidenca, també es va oposar a la Segona Guerra Mundial i va ser empresonada diverses vegades al llarg de la seva vida per participar en accions de desobediència civil noviolenta.

Coretta King (1927-2006), activista del moviment a favor dels drets civils de la població negra als Estats Units, va col·laborar estretament amb el seu marit, Martin Luther King, en el si d'aquest moviment i va continuar-ne la tasca després de quedar-se vídua.

Peggy Smith (1895-1976), dibuixant i activista pacifista anglesa, va ser una de les primeres dones que van signar el «Compromís a favor de la Pau» (Peace Pledge) el 1936. Va participar en la Campanya pel Desarmament Nuclear (CDN) i el 1968 va viatjar a Cambodja per participar en una acció noviolenta de denúncia dels bombardejos estatunidencs del Vietnam del Nord.

Dolores Huerta (1930), activista mexicana immigrada als Estats Units, defensora dels drets dels treballadors i les treballadores del camp, cofundadora del Sindicat de Treballadors Agrícoles d'Amèrica, ha estat detinguda en vint-i-dues ocasions per participar en accions de desobediència civil i vagues noviolentes. (*N. de la t.*)

ens han portat a actuar. No volem reproduir el sistema masclista de superestrelles; al contrari, reconèixer la participació de totes les persones que han contribuït a l'esforç per generar un canvi efectiu forma part de la nostra perspectiva política. La dona o l'home que es queda a casa atenent la mainada hi participa d'una manera tan crucial com la persona que s'enfila a la tanca o va a la presó. Creiem que l'honradesa, la determinació, el treball col·lectiu, i el fet de reconèixer els vincles entre les diferents lluites i de fer servir la imaginació arribaran a prevaldre; fins i tot enfront dels poders que ens neguen com a persones i que corren el risc de destruir el nostre futur i el futur de la terra.

En aquest opuscle comencem per examinar la forma més descarada i visiblement destructiva de la violència: la guerra. La guerra és l'epítom de la violència de la nostra societat actual, un reflex d'unes institucions que, al seu torn, són producte d'alguns principis i supòsits bàsics; d'aquí que, després de parlar de la guerra, examinem breument el patriarcat, el capitalisme i l'estat, junt amb les institucions que els sostenen, com ara les lleis, els mitjans de comunicació i l'estat del benestar. En la segona part, exposem les línies generals dels fonaments teòrics que ens serveixen de base per generar un canvi, amb el feminisme i la noviolència com a pedres de toc. Com que les dones hem estat les destinatàries de tota mena de violències durant segles, en la tercera part exposem com algunes feministes hi estan reaccionant actualment. També considerem l'evolució més recent: la gran presència de dones actives, com a dones, en el moviment per la pau. I acabem, apropiadament, amb la nostra visió d'una societat futura basada en els canvis a favor dels quals treballem.

1. El món en què vivim

Les dones i la guerra

La guerra és la forma més extrema de violència organitzada. Des de l'activisme noviolent ja s'han explicat tradicionalment les raons d'oposició a la guerra, però nosaltres, com a feministes noviolentes, hem d'anar més enllà i explicar com les divisions sexuals de la societat mantenen les guerres i les perpetuen.

Les definicions que ofereixen els diccionaris de la guerra com una «disputa entre nacions canalitzada a través de la força» o un «enfrontament entre forces armades» (i no diguem ja la facècia militarista que la descriu com «la continuació de la política per altres mitjans») no ens proporcionen una imatge real de què significa que un gran nombre de persones matin i siguin mortes. Els governs decideixen anar a la guerra per un seguit de raons, ja sigui per motius econòmics o com una manera de reforçar alguns elements bàsics del sistema que més endavant definirem com a patriarcal en aquest mateix capítol. Però, ¿com s'arriba a convèncer les persones corrents perquè participin en un procés que en el món modern acaba desembocant massa sovint en el genocidi, és a dir, en l'assassinat d'altres persones pel sol fet de «pertànyer» a un agrupament racial, nacional o polític concret?

Hi ha dues vies principals per les quals s'indueix la gent a donar suport a les guerres i a participar-hi: la coerció i la persuasió. La coerció existeix o es genera mitjançant recursos com ara el reclutament obligatori, per prestar servei a les forces armades o a la indústria necessària al seu sosteniment; mitjançant la disciplina militar en virtut de la qual s'afusella qui intenta evitar haver de disparar contra altres persones; o a través

d'una diversitat de lleis i de pràctiques que permeten «apropiar-se» de la ciutadania civil, dels seus béns o els seus serveis per posar-los al servei de l'esforç bèl·lic. Però és per mitjans ideològics, a través de la propaganda directa de l'estat i també, de manera més insidiosa, de la propaganda indirecta dels mitjans de comunicació, que s'arriba a convèncer la gent que una guerra concreta qualsevol és «justa».

En temps de crisi, sobretot quan hi ha amenaça de guerra, esdevé crucial crear una aparença d'harmonia i cohesió nacional, alhora que s'accentua subtilment la sensació individual d'impotència per evitar així qualsevol oposició interna. Es diu a la gent que estan lluitant per alguna idea que va més enllà de la seva pròpia seguretat immediata, encara que constantment també s'hi posa l'accent. Així, als països occidentals ens diuen que lluitem per la «llibertat i la democràcia», malgrat que la democràcia parlamentària és la primera institució que desapareix en temps de guerra declarada i més d'un poble del Vietnam va ser arrasat per tal de mantenir-lo «lliure». Durant la Segona Guerra Mundial «lluitàvem contra el feixisme», però les persones que van anar a lluitar contra el feixisme a Espanya durant els tres anys anteriors van ser condemnades com a anti-feixistes «prematures» perquè el Govern britànic no volia donar suport a l'Espanya republicana.

Un mecanisme de control habitual i molt potent, que acostumen a emprar amb freqüència els dirigents d'una societat, és la negació contínua i sistemàtica de certes qualitats humanes bàsiques. Poc a poc, la gent es va tornant insensible, s'instaura un fals sentit de l'honor, i els homes, sobretot, aprenen a establir una relació distant amb el món. Els mitjans de comunicació hi tenen un paper: la gent s'ha acostumat a veure combats, sofriment i mort als televisors i als diaris; comença a ser possible manipular les reaccions i les respostes. La visió continuada d'imatges de violència i de sofriment arreu, presentades com a inevitables en el món «real», ens prepara per a l'adveniment de la guerra.

Quan les notícies es presenten per regla general intercalades entre programes que ofereixen dosis abundants de tiroteigs i de violència se-

xual, es fa difícil diferenciar les imatges reals de mort i destrucció de les fictícies. No és difícil, així, que se censurin les notícies sobre la guerra i només se'ns permeti veure la realitat de mort i destrucció quan es considera convenient. D'aquesta manera, es pot estimular la identificació amb les persones que sofreixen quan és políticament útil; recordeu, per exemple, les declaracions públiques de lament per la difícil situació de les forces armades destinades a Irlanda, per la sort de les víctimes de l'atemptat amb bomba de Ballykelly⁵ o pels soldats britànics morts a les Malvines. ¿S'ha reconegut mai el sofriment dels homes de l'IRA morts a trets o de les persones que els estimen o dels argentins que van perdre la vida en el conflicte illenc?

Un element central per tal que aquesta alienació s'arribi a imposar amb èxit i per a l'estabilitat de l'*statu quo* és la idea que les dones i els homes tenen papers clarament diferenciats en la vida i que les dones són inferiors. Com a dones, ens ensenyen que som ciutadanes de segona classe i que no tenim capacitat de decisió efectiva sobre el món, ni cap dret a intervenir o a protestar contra la seva destrucció; el nostre lloc és la llar. En conseqüència, la majoria acabem dedicant les nostres energies a la cura i al manteniment d'altres persones. En temps de pau, s'espera que siguin els homes els que surtin a treballar, mentre les dones es queden a casa per complir la seva funció «natural» de mares.

Això no obstant, quan hi ha una guerra, la ideologia que promou i perpetua aquest paper es capgira ràpidament. S'anima les dones a portar les criatures a la llar d'infants i se'ls ordena que ocupin el seu lloc a les fàbriques d'armament i que «hi posin el seu granet de sorra». Un cop passada la crisi i tan aviat com la pau sembla estar garantida, es restableix la ideologia original llargament consagrada: l'eficient obrera d'ahir s'ha de reconvertir d'avui per demà en una mestressa de casa sense sou perquè

5. El 6 de desembre del 1982, l'Exèrcit Nacional d'Alliberament Irlandès (Irish National Liberation Army, INLA) va fer explotar una bomba en una discoteca d'aquesta localitat freqüentada per soldats estacionats a la base d'operacions que l'exèrcit britànic tenia prop d'allí. Van morir-hi onze soldats i sis civils, i trenta persones van quedar ferides. (*N. de la t.*)

el soldat desmobilitzat pugui recuperar el «seu» lloc de treball. Així, tot i que sovint les dones han assolit una independència tant econòmica com emocional en temps de guerra, només ha estat un petit singlot de la ideologia: ara s'espera que continuem preparant el nostres fills i les nostres filles perquè siguin xuclats pel mateix cicle deshumanitzador.

La criança és un dels millors exemples de com les dones ens hem adaptat en gran part a les exigències del sistema tradicional de valors mentre, durant aquest procés, les nostres motivacions, bàsicament lloables, es transformen per convertir-nos en serventes de l'*statu quo*. Criar una nena o un nen és una tasca ingent, que requereix una inversió contínua d'energia femenina per desenvolupar la capacitat de l'infant per caminar i parlar, fer amistats, aprendre a gestionar els mals moments i donar totes les lentíssimes petites passes que el portaran a assolir la independència. A causa de la manera com està organitzada la societat, sovint es converteix en una responsabilitat ininterrompuda que ocupa les 24 hores del dia, set dies a la setmana. La criatura o les criatures absorbeixen tota l'atenció i tenen prioritat sobre quasi totes les altres coses.

Aquest paper nodridor no l'hem triat lliurement, sinó que se'ns condiciona perquè l'acceptem. Tot i així, les compensacions poden ser enormes i moltes dones es decideixen a tenir criatures malgrat reconèixer els perills que els esperen pel fet d'haver crescut en aquesta societat, entre els quals destaca el cost probable de la guerra. Quan maten un soldat o una persona civil, es destrueixen els fruits de vint anys o més de feina d'una dona, que mai podrà gaudir de veure'ls assolir tot el seu potencial. I no serà per un atzar, sinó un fet deliberat perquè en algun lloc algú, incapaç d'apreciar el valor de la vida humana, haurà donat una ordre.

En molts sentits, les dones encara som molt properes a l'essència de la vida humana. La nostra feina i el nostre paper tradicionals hi estan intrínsecament lligats. Tant si hem tingut criatures com si no, la nostra educació probablement haurà estat centrada en una futura maternitat. Se'ns ensenya a comunicar amb els i les altres, a captar les necessitats d'una altra persona i a satisfer-les, i tot això sens dubte ens ha beneficiat.

Però ha estat excessiu i massa de nosaltres hem quedat imbuïdes d'una compulsió a sacrificar-nos al servei dels altres.

Els homes també han sofert els efectes (però no l'opressió) del sexisme. La societat els ha mantingut apartats de la màgia de la vida humana i aquesta separació ha tingut conseqüències molt funestes. Com a resultat, la majoria dels homes són més propensos a considerar els éssers humans com a prescindibles i se'ls pot subornar perquè els sembli un fet gloriós morir per la gent estimada, pel poble o pel país. Una negació de la vida humana que confon la qüestió de quan pot valdre la pena posar en joc la pròpia vida per una causa. Molta gent titlla de covards els objectors de consciència, amb molt poc coneixement del valor i la sensibilitat humana i política que els cal per resistir la pressió de la maquinària propagandística que opera en temps de guerra i dels valors socials concomitants.

Als homes, se'ls ensenya un sistema de valors que contradiu de manera reiterada el sentit comú més bàsic. Fins i tot valors lloables es tergiversen per posar-los al servei del déu del guany econòmic. L'amor pel país es transforma en agressió contra la gent estrangera i, si bé és possible morir honorablement per una causa, les morts en una guerra convencional estan molt més vinculades a la conservació d'un territori per a la classe dirigent que a l'honor. S'anima els homes a actuar amb seguretat, però també a ser insensibles a les necessitats de les altres persones; a actuar sense temor, però també a no mostrar que tenen por. Aprenen la suposada virtut del distanciament científic i després són incapaços de relacionar les seves observacions amb les necessitats humanes i l'equilibri ecològic. S'han seguit drecceres per estalviar diners que han provocat una greu contaminació del medi ambient i possibles fusions nuclears.

A les pel·lícules (i a la vida real) veiem com s'envien els herois a lluitar, mentre les seves dones o les enamorades els deixen marxar valerosament, tot eixugant-se les llàgrimes, però sense cap intervenció efectiva en el procés. A continuació ens mostren les jioses abraçades del retorn o el seu digne dolor quan els marits o els promesos, els fills, els pares o

els germans han mort pel país. Però, què fem realment les dones mentre «mantenim encès el foc de la llar»? Certament no ens passem l'estona contemplant melangiosament el mar, sinó que estem concentrades en la tasca incrementada de mantenir en peu una llar, una família i, per extensió, tota l'economia d'un país. En temps de guerra, les dones es converteixen, de sobte, en mares solteres; treballadores valuoses, necessàries per fer la «feina dels homes» i, a més, treballar hores extres; sostenidores de la moral dels «nostres nois». A causa dels diners esmerçats en la guerra i en la despesa militar en general, s'espera que les dones augmentin la seva capacitat per tirar endavant amb menys aliments, menys combustible i menys espai per viure, mentre se suprimeixen molts serveis socials i altres prestacions si no contribueixen directament a l'esforç bèl·lic.

Això és el que fem nosaltres. I les dones de «l'altre bàndol», què fan? Elles van tirant si fa o no fa com nosaltres. Però, com les veuen els «nostres nois»? Amb menyspreu, com a part del botí de guerra. S'anima els soldats a celebrar la possessió d'un territori amb la possessió d'una dona «enemiga». Susan Brownmiller ha documentat minuciosament, en el seu llibre *Against Our Will* (Contra la nostra voluntat), la incidència de les violacions en temps de guerra i la seva posterior negació, i la universalitat d'aquest fet suggereix que les dones sempre seran víctimes de les guerres. Ens diuen que això és un efecte col·lateral «lamentable» del saludable afany de victòria dels soldats, però nosaltres ho veiem més aviat com una mostra de l'efecte embrutidor de l'experiència de la guerra sobre els seus perpetradors i una extensió de les actituds patriarcals quotidianes. Ser contínuament testimoni d'atrocitats repercuteix en la deshumanització de totes les persones a ulls de l'observador, que s'endureix i es torna indiferent a la sort de les / dels que són més dèbils que ell.

No és insòlit tampoc que un gran nombre de dones siguin objecte de violacions massives com a venjança per una acció militar de l'enemic. Des del punt de vista dels homes agressors, encara que qui pateix l'atac són les dones, l'atac, de fet, va dirigit contra els homes, a través de la «seva propietat» (les dones). Estem començant a preguntar-nos d'on va

sortir la idea que necessitàvem protecció. ¿Som nosaltres les protegides o el que es protegeix és el sentiment de propietat dels homes? Segons els valors socials, les dones necessitem un home que ens protegeixi dels altres homes; i necessitem un exèrcit que ens protegeixi dels exèrcits invasors. Però, en un context en el qual la invasió dels cossos de les dones és una conseqüència acceptada de la guerra, aquesta protecció val molt poc. Efectivament, qui ens protegirà dels nostres protectors?

Tradicionalment s'han considerat les dones com a víctimes «passives» de la guerra, però en els darrers deu anys també ha augmentat de manera espectacular la incorporació de dones a les forces armades occidentals, sovint en nom de la «igualtat». Estem essencialment en desacord amb la idea que una major aportació femenina als exèrcits de tot el món pugui contribuir a promoure l'alliberament de les dones. L'alliberament mai podrà tenir lloc en el marc d'una institució de repressió i de destrucció. L'alliberament de totes les persones és inherent al sentit del feminisme. Sens dubte el fet de vincular-se amb les forces armades ha beneficiat algunes dones a títol individual, però en el conjunt de les dones i en relació amb els nostres aliats naturals, totes les altres persones oprimides, no ens beneficia l'existència d'una força que s'utilitza per conservar una societat que no promou el nostre interès.

Fins i tot considerada en els seus propis termes, la integració de les dones en l'exèrcit com a via d'emancipació ha fracassat. Per exemple, com diu Nira Yuval-Davis a *Loaded Questions* (Preguntes carregades d'intenció), l'exèrcit israelià, ben conegut per les seves dones soldat, «no ha aconseguit qüestionar les ideologies sexistes tradicionals i molt bàsiques». La igualtat d'oportunitats dins de l'exèrcit és un mite. Fora d'un grapat de dones reclam que ocupen llocs no tradicionals, la immensa majoria de dones incorporades a l'exèrcit continuen reflectint la divisió sexual del treball que trobem en la vida civil. Les dones estan al servei dels homes, que fan la «vertadera feina» al front o manipulant la sofisticada tecnologia que controla l'armament modern. Les dones presten servei a l'exèrcit com a infermeres, personal administratiu i prostitutes.

Evidentment, sempre hi ha hagut dones bel·licistes, algunes fins i tot arriben a ser caps d'estat i moltes tenen fills i filles. El fet que siguin mares demostra que són «dones de veritat» i ara se'ls ofereix l'oportunitat d'accedir al grau de persones o, més exactament, de succedanis d'home. Donar el pas per sortir de casa i incorporar-se a la vida pública continua sent un canvi important per a una dona i, com la majoria d'immigrants que temen una mala rebuda, tendiran a obeir les normes dominants de la cultura receptora. Per sortir-se'n amb èxit, han d'acceptar-ne els valors.

Però moltes dones ja no estan disposades a acceptar que les úniques alternatives de futur que tenim es trobin en alguna versió del sistema existent. Ens horroritza la complaença de la nostra societat davant les atrocitats presents i futures i ens sentim motivades a actuar. Sentim un horror instintiu i, com a feministes, el nostre profund afany de llibertat, per a nosaltres i per a tots els altres pobles oprimits, reforça l'impuls de fer-hi alguna cosa al respecte. Veiem que un ingredient bàsic per a la pau és que les dones tinguin un paper capdavanter. Si diem que no ens agrada el món tal com és ara, hem d'estar preparades per assumir aquest paper. I, efectivament, no ens agrada.

Cerquem les arrels

En l'intent de deslliurar el món de coses tan opressives com l'armament nuclear o la pobresa, el sexisme o el racisme, ens pot ser útil considerar-ne el suport estructural: el sistema del patriarcat, amb el capitalisme i l'estat com a aspectes bàsics i interrelacionats d'aquest sistema. Pot haver-hi discrepàncies sobre què ha estat primer (i de vegades també sobre les causes o sobre allò a què ens hauríem d'enfrontar primer), però a nosaltres ens interessa més comprendre'n les interconnexions i com afecten actualment la nostra societat. També veiem que és important lluitar contra tots els tres aspectes i les diverses maneres en què es manifesten.

Les persones individuals (incloses les que formem part d'aquest grup!) poden dedicar més energies a canviar un aspecte que no un altre, però centrar-nos només en un, per exemple a aconseguir el desarmament de l'Estat britànic sense desenterrar les arrels de l'opressió de les dones per part dels homes, no aconseguiria un canvi gaire profund ni durador.

El patriarcat

Concebem el patriarcat com un sistema de dominació masculina, prevalent tant als països capitalistes com als socialistes, que oprimeix les dones i actua de manera restrictiva sobre els homes. És un sistema jeràrquic que atorga als homes més «valor», més poder social i econòmic, i sota el qual les dones pateixen unes estructures opressives i les actuacions d'homes individuals. La seva presència és clarament visible en tots els àmbits de les nostres vides i afecta les estructures econòmiques i polítiques, la nostra feina, les nostres llars i les relacions personals. Dit sense embuts, els homes ocupen el centre del món patriarcal, tant si ho volen com si no.

Si bé existeixen altres estructures de dominació, com les d'una nació sobre una altra, d'una classe econòmica sobre una altra o d'una raça sobre una altra, la dominació de les dones per part dels homes és una característica constant en el marc de qualsevol altre aspecte de l'opressió. És un element tan bàsic del nostre món que la majoria dels homes, i moltes dones, la consideren part de la «naturalesa humana» i, per tant, com un fet que no és possible canviar. Malgrat tot, cap patró de dominació forma necessàriament part de la «naturalesa humana», ja siguin actes individuals de violació o una guerra total.

Les normes del comportament humà poden canviar i han canviat al llarg dels segles, i també és possible canviar aquests aspectes. Però pel fet d'estar tan profundament arrelada en totes les societats i en el nostre psiquisme, l'opressió de les dones (que s'ha arribat a acceptar com a natural) pot acabar sent pràcticament invisible fins i tot per a les persones que malden per canviar altres formes d'injustícia.

El capitalisme

Una societat capitalista es caracteritza per tenir una estructura social basada en l'explotació econòmica d'un grup per un altre. El capitalisme implica l'existència d'un procés de treball en el qual els «mitjans de producció» (com ara una fàbrica i la seva maquinària) són propietat d'un grup, la classe capitalista, però la gent que realment fa la feina, els treballadors i les treballadores, no són propietaris dels mitjans de producció ni tampoc de la riquesa que produeixen. En conseqüència, la força de treball es compra i es ven com qualsevol altra mena de mercaderia: la persona propietària i la persona treballadora estableixen un contracte d'intercanvi en virtut del qual la primera compra la força de treball de la segona a canvi d'un salari.

No es tracta, però, d'un contracte equitatiu perquè qui té la propietat té el control i, per tant, també té més poder. I tampoc és equitatiu perquè la persona que treballa produeix un excedent, que es transforma en un benefici per al capitalista. Per tant, el salari mai reflecteix el valor real dels béns produïts, ja que el seu preu de venda inclou un excedent que es pot reinvertir en l'empresa o pot anar directament a les butxaques del propietari, de manera que aquest benefici queda bàsicament fora de les mans de les persones que l'han produït.

Com a resultat dels esforços dels sindicats i de les organitzacions del moviment obrer, els treballadors i les treballadores dels països capitalistes avançats, com el Regne Unit, reben ara una part més gran de la riquesa que creen, però continuen sense tenir la propietat de les fàbriques ni poder per controlar el que s'hi produeix. Poden ser propietaris de les cases on viuen i d'una sèrie de béns de consum, però tot i així no formen part de la classe capitalista.

L'estat capitalista no es podria haver desenvolupat i no podria haver prosperat exclusivament sobre les espatlles de la classe treballadora autòctona. Per assolir la seva posició actual, els capitalistes van haver d'instaurar l'imperialisme a fora del país i el racisme a dins. Per exemple, al segle XIX, els magnats del cotó de Lancashire van recórrer a la prohibició de la indústria tèxtil autòctona de l'Índia per establir el seu monopoli

quasi mundial, mentre explotaven despietadament les obreres i els obrers britànics. La tecnologia dels microxips es basa en gran mesura en l'explotació de joves treballadores del Sud-est asiàtic. Actualment, les gran societats multinacionals han crescut tant que poden operar fora del control de qualsevol estat individual; mentre que, en canvi, en alguns casos arriben a dominar per complet una economia nacional. Alhora, en aquells països que van fer venir gent de fora per ampliar la seva força de treball en moments d'expansió econòmica, aquests treballadors i treballadores són víctimes del racisme individual i també institucionalitzat.

Com que l'objectiu del capitalisme no és la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques sinó l'adquisició de riquesa per part d'unes poques persones, la majoria de la població pateix violència en cadascuna de les fases del procés de producció, des del miner d'urani de Namíbia que contreu un càncer de pulmó, passant per l'obrer d'una fàbrica que perd una mà destrossada per una màquina perquè les mesures de seguretat «són massa cares», fins a les persones que són expulsades del procés de producció i enviades a l'atur per satisfer les necessitats d'unes polítiques econòmiques explotadores.

El comerç d'armament forma part intrínseca de l'economia d'un país industrialitzat: no només permet guanyar diners directament a través de la venda de mercaderies mortíferes, sinó que sostreu diners de serveis vitals com ara hospitals i escoles, que millorarien la vida de la gent, sobretot al Tercer Món, on es ven el 62% de les armes.

L'estat

L'estat va néixer com a fruit de l'anhel patriarcal de control i dominació i alhora com una manera d'organitzar i perpetuar un conjunt determinat de relacions econòmiques i socials; en el cas de la Gran Bretanya, el capitalisme. És una manera específica d'organitzar una societat en el marc d'un territori geogràfic donat (o hauríem de dir robat?). L'organització té com a finalitat protegir les fronteres físiques enfront d'altres estats i, a la vegada, conservar les seves relacions socials, econòmiques i polítiques específiques dins dels límits d'aquelles fronteres.

L'estat no és simplement una institució singular, sinó un conjunt de relacions basades en l'explotació de classe. Això és així tant en el cas dels estats suposadament socialistes, com la URSS,⁶ com en el dels estats capitalistes, encara que el sistema de classes té un caràcter una mica diferent. L'estat manté aquestes relacions per una doble via: en primer lloc, mitjançant l'ús, o l'amenaça, de la violència organitzada (les forces armades, la policia i les sancions legals) i, en segon lloc, mitjançant la consolidació de les relacions econòmiques i socials a través de la ideologia (per exemple, a través del sistema educatiu, dels mitjans de comunicació i de l'església).

Evidentment, aquestes relacions socials en el marc de l'estat, de la mateixa manera que les relacions econòmiques, poden canviar: al Regne Unit, l'oposició fora del Parlament, i fins i tot dins, ha aconseguit algunes millores, com pot ser la normativa en matèria de salut i seguretat laboral o les prestacions familiars que perceben directament les dones amb fills i/o filles. En particular, l'estat del benestar modern es pot entendre alhora com un fruit de la lluita obrera (a favor de prestacions sanitàries, educatives i assistencials) i com un mecanisme complex basat en dinàmiques d'explotació, com són el sexisme i l'opressió de classe, que també redueix la capacitat de control de la gent sobre la seva vida i fomenta la dependència de l'estat centralitzat. Al mateix temps, lleis com la Llei de poders d'emergència⁷ deixen clar que el poder real de l'estat no està en mans del

6. La Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques va ser una confederació d'estats socialistes que va existir entre 1922 i 1991. La URSS va sorgir després de la Revolució d'Octubre de 1917 i un període posterior de guerra civil al final del qual els bolxevics, nom amb que es denominava els comunistes, van prendre el poder. En la seva etapa final la URSS estava formada per quinze repúbliques. (*N. de l'ed.*)

7. Aprovada el 1920 i esmenada posteriorment el 1964, la Llei (Emergency Powers Act) preveu que en cas que es produeixin o estiguin a punt de produir-se fets que puguin privar la comunitat o una part significativa d'aquesta comunitat dels recursos essencials per a la vida, la reina o el rei, s'establiran les normes necessàries per garantir aquests recursos, i s'atorga als ministres competents poders per preservar la pau i els recursos essencials per a la vida. (*N. de la t.*)

Parlament sinó del consell de ministres, dels nivells superiors del funcionari, de les forces armades i de la policia.

El continuïm de violència que emana del poder patriarcal impregna tota la nostra vida, des de la família nuclear fins a l'estat nuclear. La violència o l'amenaça de la violència és el que contribueix a mantenir-nos en un estat d'impotència i el que probablement rebrem si comencem a lluitar, tant si es tracta d'una dona concreta que intenta modificar la seva relació amb un home o d'obriers en vaga que topen amb la violència policial i amb la detenció quan munten un piquet.

Un aspecte de l'estat al qual dediquem especial atenció en aquest text són les forces armades. La seva finalitat aparent és defensar l'estat nació i tot el que aquest estat nació pretén representar, sigui «la pau i el socialisme» o «la llibertat i la democràcia»; en resum, allò que ens diuen que és «nostre». Però el que defensen (un territori que no tenim en propietat, un sistema social que no controlem) no és allò «nostre», sinó els interessos d'una poderosa minoria privilegiada. El summum d'aquesta mentida és afirmar que l'holocaust nuclear protegirà la nostra «llibertat».

Però les forces armades també tenen una altra funció, que és protegir l'estat de «l'enemic interior». Fora d'Irlanda del Nord és poc freqüent veure militars de servei pels carrers d'un país occidental, però un elaborat sistema de planificació per a situacions d'emergència (en gran part secret) permet la rapidíssima intervenció de les forces armades sense haver d'apel·lar al Parlament. Així, tot i que la policia (cada vegada més militaritzada, també) s'encarrega de la majoria de situacions d'«ordre públic», com els piquets massius, les manifestacions i els aldarulls, l'exèrcit es manté en un segon pla només a unes passes de distància, preparat per intervenir quan calgui. A més, la por envers aquesta violència pot ser suficient ja d'entrada perquè moltes persones s'abstinguin d'actuar.

En la base del patriarcat, el capitalisme i l'estat hi ha el supòsit més insidiós de tots: la idea que unes persones són millors que les altres i, per tant, més importants i més valuoses. Aquest supòsit s'expressa en les

estructures jeràrquiques que caracteritzen la nostra societat en tots els àmbits. Per exemple, en una obra, es valora més la persona que redacta els termes d'un contracte que l'obrer manual que construeix las cases, i això en determina la remuneració en diners i el reconeixement social que rep. Per la seva banda, l'obrer de la construcció està més valorat i més ben pagat que la dona que s'encarrega de la cantina. Altres formes de dominació inclouen la de les persones adultes sobre les nenes i els nens, la de la gent blanca sobre la negra, la del món industrialitzat sobre el Tercer Món i la de la gent rica sobre la gent pobre.

Aquestes divisions socials van acompanyades paral·lelament de l'actitud que declara que els éssers humans no formem part de la diversitat de la vida de la terra sinó que som una força controladora, superior en un cert sentit a la resta del món natural. La majoria de cultures contemporànies, sobretot les dominants, consideren que poden explotar les altres formes de vida i els recursos de la terra. En lloc de concebre la terra com un complex sistema de suport de la vida que és vulnerable i que cal tractar amb cura i respecte, la veuen com una joguina gegantina amb la qual poden jugar fins que ja no els faci servei i s'espantlli. Però, en realitat, la «joguina» quedarà irreparablement malmesa i el nostre món podria acabar convertit en un desert radioactiu buit de qualsevol forma de vida.

Aquesta actitud explotadora va estretament associada al concepte de progrés, el qual pressuposa, en contra del que demostren gran part de les dades, que la vida sobre la terra està millorant en tots els seus aspectes i que forçosament ha de ser així. (Aquesta idea ha estat un element tan bàsic de la cultura occidental durant tant de temps que també es el fonament fins i tot de moviments, com el socialista, que es proposen trencar deliberadament amb les polítiques establertes.) És una actitud que fomenta la convicció que el creixement econòmic (en el sentit d'una producció i un consum creixent de béns) pot ser infinit (qui ara no té cotxe, en tindrà; qui en té un, en tindrà dos, i així successivament). No obstant això, els fets demostren que el creixement econòmic no només defalleix, sinó que només es dona en un nombre cada vegada més limitat

de països, com ara els Estats Units, i dins d'aquests països només arriba a unes classes determinades.

El preu d'aquest suposat creixement universal és, per tant, una divisió cada vegada més profunda del món, amb un nombre creixent de persones a l'atur o que passen gana. Per tal d'integrar el concepte de progrés, la societat accepta que qualsevol innovació tecnològica és bona i que sempre serà possible resoldre els problemes que aquestes innovacions puguin plantejar. Considereu, per exemple, els desastres ecològics que causen a tot el món els esforços per augmentar la producció agrícola. S'estan emprant adobs sintètics que a la llarga disminueixen la productivitat del sòl, amb especials perjudicis pel Tercer Món, per produir collites que, sovint, ni tan sols estan destinades al consum domèstic. A més d'incloure els pagesos i les pageses locals a abandonar els mètodes tradicionals d'adob i substituir-los per productes importats que difícilment podran pagar, l'acumulació de productes petroquímics inorgànics en el sòl té uns efectes nocius que els grans bruixots de la ciència moderna són incapaços d'eliminar. Així, iniciatives que es presenten com un esforç per mitigar la fam en el món suposen, de fet, una nova alteració arrogant de l'equilibri ecològic per obra del món patriarcal industrialitzat. Els experts temen ser considerats «poc homes» si canvien d'orientació i reconeixen que aquestes activitats van ser un error i encara els aterra més que la gent descobreixi les mentides que s'han dit sobre el grau de competència científica assolit o les vertaderes intencions dels defensors d'aquests projectes. El preu de tot plegat podria ser la mateixa terra.

Estructures d'opressió

Per a moltes i molts activistes pacifistes, «pau» vol dir simplement absència de guerra; per a qui propugna el desarmament nuclear pot designar específicament un món sense armes nuclears; per a nosaltres, en canvi, donat que la nostra definició de la societat la qualifica com a patriarcal i

capitalista alhora, «pau» té un significat molt més ampli: vol dir erradicar les causes de la guerra i de la violència.

Abans hem destacat la violència organitzada de les forces armades mitjançant la qual l'estat patriarcal manté el seu poder enfront de «l'enemic» exterior i interior. La ideologia del patriarcat, el capitalisme i l'estat també s'expressen a través de diverses formes del que moltes de persones en el moviment pacifista anomenen «violència estructural»; és a dir, aquelles institucions, com les lleis, els mitjans de comunicació o l'estat del benestar, que perpetuen les relacions socials i econòmiques existents entre les persones. La ideologia opera de manera que se serveix d'aquestes institucions per transmetre el convenciment que totes les persones comparteixen una unitat de pensament i d'acció en suport de les relacions socials existents; per tant, no és necessari recórrer de manera habitual a la violència física per conservar l'*statu quo*, això es pot aconseguir de manera aparentment més civilitzada fent ús del control ideològic.

Gairebé tots els tipus de control ideològic funcionen en dos nivells: ofereixen alguns avantatges clars i evidents per a la persona i, al mateix temps, en regulen les percepcions i les accions. Així, per exemple, els diaris i la televisió compleixen una funció valuosa, ja que proporcionen informació sobre el món, però com que aquesta informació és selectiva, esbiaixada i censurada també ens indiquen subtilment què hem de pensar al respecte. En una societat en la qual és difícil desenvolupar relacions socials de suport, la família compleix una funció positiva, a més de ser la unitat social bàsica a través de la qual es reproduïen les actituds patriarcales. Les prestacions de l'estat del benestar, com la que reben les persones aturades o la sanitat pública, proporcionen una xarxa de suport essencial per a la supervivència de la gent sota el capitalisme; però, al mateix temps, també perpetuen la divisió i l'opressió segons criteris de classe, de gènere i racials. També podríem fer consideracions semblants sobre l'educació, la religió o el dret.

Com a feministes, veiem la família com un dels escenaris més importants de repressió de les dones, un espai en què s'alimenta el capita-

lisme i es perpetuen els valors patriarcal. Si bé els homes (i fins i tot les dones) obtenen importants beneficis de la família, com ara una certa seguretat econòmica i emocional, la família té com a funció ideològica mantenir sotmeses les dones, modelar els infants perquè s'adeqüin als rols sexuals i condicionar les persones per induir-les a creure que l'autoritat patriarcal és «normal». La família nuclear reforça, per tant, el poder masculí: les dones, quan es casen, passen a ser socialment (i en alguns aspectes també legalment) possessions dels homes; a més de passar, per regla general, a dependre'n econòmicament. Aquesta forma de violència estructural també esclata sovint en forma de violència física:

Va rebre un cop de puny a la galta, la va fer caure a terra estirant-la pels cabells i la va arrossegar pel carrer mentre cridava, i els vianants i quatre homes d'un garatge proper s'ho van quedar mirant sense fer res perquè es pensaven que l'home era el seu marit.

(Worcester Evening News)

La família també serveix per imposar l'heterosexualitat com a institució i no com a expressió lliure d'una opció sexual. Les lesbianes i els homes gais lluiten per ser lliures, però mentre l'heterosexualitat continuï sent la norma tot el que en difereix es considera una desviació. La «família corrent» és el primer lloc i el més important on s'aprenen i es reforcen els rols sexuals: es condiciona els nois perquè siguin forts, agressius, agosarats i perquè es concentrin en l'intel·lecte tot reprimint els sentiments; i a les nenes se'ls ensenya a ser afectuoses, suaus, submises, manipuladores i a concentrar-se en els sentiments, els propis i els de les altres persones. I no tan sols es divideixen els atributs humans per penjar-los com a etiquetes a un i altre sexe, sinó que també es menystenen de manera constant els atributs «femenins». Se'n lloa de paraula el valor però no se'ls reconeix, mentre que els «masculins» s'enalteixen com a superiors i també com a «norma» humana, i reben la corresponent recompensa. El sexisme no

resulta només de l'opressió sistemàtica de les dones per part dels homes, sinó que també inhibeix greument la possibilitat que ells arribin a desenvolupar els seus trets sensibles.

El lloc de les dones en una societat patriarcal (en la qual existeixen primordialment com a esposes i mares i per ser usades pels homes) no s'imposa només a través de la família, sinó també de les institucions de l'estat del benestar, com ara el Ministeri de Sanitat i de la Seguretat Social. En efecte, igual que un home individual es pot sentir propietari de la seva dona, fins al punt de «tenir dret» a tenir-hi relacions sexuals o a descarregar-li la seva agressivitat, les lleis i les pràctiques que regulen les prestacions d'atur i la seguretat social recalquen la idea que les dones que viuen amb un home no tenen dret a una existència autònoma. Per exemple, la norma de cohabitació, en virtut de la qual es dona per suposat que quan una dona manté una relació estreta amb un home això vol dir que aquest la manté i, per tant, no té dret a percebre prestacions socials, només n'és una mostra; una altra és el fet que les dones casades no puguin sol·licitar complements de renda⁸ pel seu compte.

El racisme també es perpetua a través de les institucions de la violència estructural i reflecteix la seva dimensió sexista. En els darrers anys, dotzenes de dones negres han hagut de lluitar contra ordres de deportació emeses quan, per raons no imputables a elles, s'han separat dels seus marits o ells les han deixat, i s'han trobat que per aquest sol fet ja no poden reclamar tot l'import dels ajuts socials que els correspondrien mentre la seva situació legal i el seu futur al Regne Unit estiguin qüestionats. Des del punt de vista dels legisladors, les dones negres no tenen cap dret autònom a l'existència.

La llei també considera la vida d'una dona menys valuosa que la d'un home. El juny del 1981, Gordon Asher va ser condemnat a sis mesos

8. En anglès: «*supplementary benefits*», prestació introduïda el 1966 que rebien les persones amb ingressos per sota d'un mínim, independentment que estiguessin a l'atur o no. Solien percebre'ls persones grans amb pensions baixes, caps de famílies monoparentals, persones malaltes o discapacitades, i joves que encara no havien començat a treballar. Fou abolida el 1988. (N. de la t.)

de presó amb suspensió condicional de la pena per haver estrangulat la seva dona «infidel». A finals del 1980, les germanes Maw van ser condemnades a tres anys de presó per haver mort el seu pare, un home extremament violent, mentre que només tres dies abans, al mateix tribunal de Leeds, Douglas Coles va rebre una sentència de dos anys de llibertat vigilada per haver mort la seva dona.

Totes aquestes formes de violència estructural, i moltíssimes altres, són el recurs que té l'estat patriarcal per mantenir unes relacions d'explo-tació entre diferents grups de persones en el si de la societat. A més de ser col·lectivament nociva, la violència estructural lesiona el benestar i l'autoestima individuals. Per exemple, s'estimula subtilment el fracàs escolar en les noies (en determinades assignatures, almenys) a fi que s'adeqüin al seu rol assignat de persones menys llestes que els homes. Es nega el dret de les dones a l'autonomia i a una existència independent, mentre se'ns bombardeja amb missatges sobre l'aspecte que hauríem de tenir i com ens hauríem de comportar, cosa que, per molt que ens hi esforcem, la majoria no aconseguim. Internalitzem la nostra opressió i trobem la manera de sentir-nos culpables per ser massa expressives, massa llestes, massa grasses. La pressió que generen aquestes contradiccions ens aboca, en molts casos, a la depressió i quan reaccionem irades i ens lamentem per les nostres vides robades, els psiquiatres patriarcal ens donen tranquil·litzants i ens defineixen com a boges.

Les institucions de l'estat patriarcal són tan lesives per a l'existència material i el potencial dels éssers humans com pot ser-ho l'amenaça o la realitat de la violència física procedent del canó d'una pistola. En un extrem de l'espectre trobem la violència de l'estat que es manifesta a través dels seus agents repressors, les forces armades i la policia, i en l'altre extrem, la violència reverbera dolorosament (encara que de vegades de manera imperceptible) a través de les nostres llars, les nostres escoles i les nostres relacions personals. La contribució més important del feminisme ha estat situar allò considerat «personal» en el terreny polític. Per canviar aquestes relacions econòmiques i socials opressores hem de començar a

canviar nosaltres. No podem lluitar per la pau i ignorar la violència als carrers i a les nostres cases; no podem oposar-nos amb èxit a la violència en la nostra vida quotidiana sense lluitar per un canvi total.

2 . Trenquem les cadenes

Noviolència

Què es exactament la noviolència? És molt més que simplement l'absència de violència. És alhora un principi i una tècnica, un conjunt d'idees sobre com s'hauria de poder viure la vida i una estratègia per assolir el canvi social. El respecte per la vida n'és un tret fonamental, junt amb el desig d'alliberament. Això vol dir no matar, no fer mal, no amenaçar i no atemorir altres persones; en resum, no tractar-les com si fossin menys humanes que nosaltres. Que el respecte per la vida i el desig d'alliberament passin a ser guies per a l'acció política vol dir moltes coses. Per traduir aquests valors en tàctiques estratègiques, cal que els mètodes que s'adoptin siguin coherents amb els objectius que es persegueixen. De fet, és en aquest punt que la noviolència se separa de molts altres enfocaments del canvi social. Marcar-nos com a objectiu l'alliberament implica necessàriament valorar que totes les persones poden tenir una vida més plena i més lliure, i el que compta és això.

Aleshores, ¿per què no recórrer a una mica d'intimidació, d'engany, d'injustícia, de terror i d'assassinats si l'objectiu és assolir una societat acollidora, afectuosa, rica i satisfactòria? Hauria de ser evident que això no es pot fer i la resposta ràpida és que aquesta mena de mètodes senzillament acabaran donant els fruits que els són propis. La Fracció de l'Exèrcit Roig (Rote Armee Fraktion) del grup Baader-Meinhof⁹ va fer

9. Grup nascut arran de les revoltes estudiantils de finals dels anys seixanta del segle passat, com a protesta contra la guerra del Vietnam i contra la forta repressió dels moviments d'esquerra revolucionària anticapitalista a l'Alemanya Federal. Concebut com un grup de resistència en forma de

servir mitjans violents que no van aconseguir cap millora visible en la societat alemanya occidental, ni l'esperança d'arribar a aconseguir-la algun dia. De fet, l'únic resultat va ser la tortura i l'assassinat dels seus propis membres, junt amb una repressió general de l'activisme polític a tota la República Federal d'Alemanya. Malgrat simpatitzar amb els objectius generals de canvi polític de la Fracció de l'Exèrcit Roig, no podíem donar suport als seus mètodes.

Però, malgrat que sabem que la violència genera violència, hi ha moments en què simpatitzem més amb la possibilitat de recórrer-hi, quan les alternatives són summament limitades i qualsevol moviment a favor d'un canvi pot obrir una esperança de cara al futur. Per exemple, el 1966, quan van matar Verwoerd, el primer ministre de Sud-àfrica, tot i lamentar la violència de l'assassinat, vam tenir l'esperança que, per fi, se suavitzaria el règim repressiu de l'*apartheid*. Però la realitat és que aquell fet no va millorar la sort de la població sud-africana negra i mestissa, i en canvi es van ampliar previsiblement els poders policials i van augmentar els registres i les detencions. No obstant això, els mètodes noviolents tampoc ens garanteixen protecció contra la violència, com ho demostra la mort brutal durant la seva detenció de Steve Biko,¹⁰ molt compromès amb la lluita noviolenta.

guerrilla urbana, va realitzar nombrosos atemptats amb explosius des del 1970 fins al 1998 que van causar més d'una trentena de morts. Va ser objecte d'una forta repressió, molts dels seus membres van ser detinguts i condemnats a fortes penes de presó, inclosa la de cadena perpetua, i reclusos en centres d'alta seguretat en condicions duríssimes. Un d'ells, Holger Meins, va morir com a conseqüència de la vaga de fam que van mantenir com a protesta. Així mateix, Ulrike Meinhof, una de les membres més conegudes, va ser trobada penjada a la seva cel·la el 1976, en circumstàncies mai aclarides del tot. (*N. de la t.*)

10. Steve Biko (1946-1977), activista antiapartheid, fundador del Moviment de Consciència Negra (Black Consciousness Movement), va crear el lema «El negre és bonic» (Black is beautiful) que va tenir un fort ressò entre la gent negra de tot el món. Va tenir un paper destacat en les revoltes de Soweto del 1976, després de les quals va ser objecte d'una forta persecució. Va morir el setembre del 1977 sota custòdia policial a conseqüència de les terribles tortures que va patir durant tot un mes. (*N. de la t.*)

No cal anar al capdavant del pensament polític per comprendre que una injustícia porta a una altra; cap país ha lliurat fins ara una guerra capaç d'acabar amb totes les guerres. En lloc d'anar a les arrels dels problemes, les matances i la violència tan sols els plantegen de manera diferent.

El conflicte i com afrontar-lo és una qüestió central per a la noviolència. Moltes persones conceben la noviolència com l'evitació del conflicte a tot preu, però cal subratllar que la noviolència toca molt més de peus a terra del que la imatge habitual suggereix. Fa seva la idea que la feminista noviolenta estatunidenca Barbara Deming defineix com «la importància d'una intervenció activa en el conflicte, de la implicació personal en les situacions socials i de fer un ús responsable del poder». Per tant, no intentem eludir els problemes sinó implicar-nos-hi. No amenaquem els nostres oponents i, per extensió, tampoc volem confiar en el fet que els altres ho facin per nosaltres. Per això participem activament en les lluites contra els reactors nuclears, contra les polítiques que generen atur massiu, contra els pressupostos militars descomunals i contra les granges industrials. I per això tampoc volem confiar en les forces armades com a «defensors» ni en elaborats sistemes d'armament amb capacitat de destrucció massiva.

Evidentment, quan Barbara Deming parla de «fer un ús responsable del poder», no es refereix al poder tal com l'exerceixen les persones que ara ocupen llocs de poder; un poder que sempre és «poder sobre...», poder per dominar, poder per terroritzar o per oprimir. La noviolència, en canvi, es proposa abolir el poder tal com ara el coneixem i redefinir-lo perquè totes les persones el puguem compartir, perquè totes el puguin exercir i puguin beneficiar-se'n. El «poder sobre...» s'ha de substituir per un poder compartit, pel poder de fer coses, pel descobriment de les nostres pròpies forces; en contraposició a l'acceptació passiva del poder exercit pels altres, sovint en nom nostre. Les persones individuals se senten impotents davant de «les autoritats», i en molts sentits ho són; però som alguna cosa més que individus o individus i treballar conjuntament

ens pot donar força, confiança i poder real. Practicar la noviolència és intentar definir lluites i interessos comuns i construir sobre aquesta base.

Encara que una persona individual, un objector de consciència, per exemple, també pot expressar una noviolència activa, treballar conjuntament ens permet aconseguir el màxim impacte. Un aspecte essencial de la noviolència és, també, la convicció que està a l'abast de qualsevol persona, que, independentment del gènere, color, classe, edat o capacitats físiques, té un paper fonamental dins de qualsevol moviment noviolent. Això contrasta amb alguns supòsits de la lluita violenta, com la guerra de guerrilles, que pot coincidir amb la lluita noviolenta en els mateixos objectius d'alliberament; tanmateix, els seus mètodes exclouen una gran part de les persones a qui es proposa alliberar (com ara les dones amb persones dependents al seu càrrec, la gent gran, els infants, etcètera). El fet de quedar fora de la participació en la lluita tendeix a excloure-les també de la presa de decisions i és possible que s'aconsegueixin canvis en nom seu, però fora del seu control. La resistència noviolenta pot implicar riscos que de vegades dificulten la participació d'algunes persones en certes activitats, però l'èxit de qualsevol lluita depèn de formes de participació molt diverses i l'aportació de cadascú és igualment vàlida i essencial per al tipus de societat que esperem crear.

En el nostre grup d'estudi hem debatut molt sobre fins a quin punt la guerra de guerrilles, com a part d'una lluita d'alliberament contra una opressió intolerable, entra en conflicte amb la nostra concepció de l'eficàcia i la moralitat dels mètodes noviolents. Barbara Deming, a *Revolution and Equilibrium*, es fa ressò del que algunes pensem:

¿Podem qualificar com a degradant la violència que empra la gent oprimida per acabar amb l'opressió? Quan ens enfrontem [...] amb la «violència de l'*statu quo*» –amb unes condicions que són perjudicials i fins i tot mortíferes per a moltes persones, que estan obligades a viure sota el seu jou– és degradant per a qualsevol permetre que aquestes condicions pervisquin. I si les persones que aconseguen reunir el valor suficient per promoure

un canvi no veuen altra via per aconseguir-lo que recórrer també a la violència –una violència molt menor, al seu entendre, que aquella amb la qual es disposen a acabar–, jo no em considero capacitada per jutjar-les. Els meus judicis no es refereixen a les persones sinó als mitjans que tenim al nostre abast. Quins són els millors mitjans per canviar les nostres vides, per canviar-les de veritat?

També compremem que és arriscat emetre judicis sobre accions polítiques que tenen lloc en països distants, quan l'única informació que rebem ens arriba a través dels mitjans de comunicació de masses, dels quals en general desconfiem. Per tant, intentem conèixer, escoltar i confiar en les opinions dels que participen en les lluites d'alliberament. El pare Gaspar García Laviana¹¹ és una de les veus que ens orienta sobre la situació a Nicaragua:

«Havia vist potser la gent més miserable, més oprimida a Nicaragua i vaig intentar respondre de manera cristiana, pacíficament, promovent el desenvolupament social i humà [...] Però vaig comprendre que tot era una mentida, un engany. Em vaig desanimar en veure que tanta feina no havia servit per a res, que tantes esperances havien quedat sense resposta. La gent continuava vivint igual que abans [...] I, per això, em vaig unir a la lluita armada, conscient que res pacífic era possible [...] qualsevol altra cosa hauria estat ser deshonest amb el meu poble i amb mi mateix.»

Citat a Susan Meiselas, *Nicaragua*

11. Missioner asturià a Nicaragua, molt influït per la teologia de l'alliberament, va denunciar les pràctiques repressives de la dictadura d'Anastasio Somoza Debayle contra la població pagesa. Decebut amb la jerarquia catòlica nicaragüenca, va acabar agafant les armes i, convençut que aquella era l'única via per alliberar la població pobra de la seva misèria, es va unir al Front Sandinista d'Alliberament Nacional, en les files del qual va participar en la guerra de guerrilles sota el nom de Comandante Martín. Va morir el 1978 en un enfrontament amb la guàrdia nacional. Una antologia de poemes seus va ser el primer llibre publicat a Nicaragua després del triomf sandinista. (*N. de la t.*)

El naixement de l'estat de Zimbabwe deixant enrere el domini de la minoria blanca es va aconseguir amb anys de lluita armada que finalment van acabar obligant els dominadors blancs (britànics i rhodesians) a seure a la taula de negociacions. La fi de la dominació blanca i la constitució de l'estat de Zimbabwe sobre la base del govern de la majoria va alliberar milions de persones i, per tant, sens dubte mereixien ser acollides com un fet benvingut.

En l'esforç per erradicar el mal major podem arribar, així, a establir una aliança temporal amb enfocaments molt diferents del nostre, ja siguin moviments guerrillers, les forces armades (com a Portugal en la revolució d'esquerres del 1974) o els policies de Luxulyan, a Cornualla, convençuts que els manifestants també tenen drets i que no és tasca de la policia fer funcions de gorilles al servei d'una companyia elèctrica, la Central Electricity Generating Board, en terrenys privats.

Però continuem mantenint el nostre compromís de no reproduir el comportament i els mètodes d'un sistema opressor. No n'hi ha prou a denunciar la violència arreu, com si fos un fet clarament definit i igualment horrible en qualsevol situació; el que importa és reduir-la d'alguna manera, i permanentment, junt amb el mal que causa.

Atès que no evita els conflictes, la noviolència implica la voluntat de córrer riscos personals i, de vegades, de suportar sofriments sense respondre. Malgrat que acceptem les limitacions pràctiques que hem comentat abans, el nostre objectiu sempre és aconseguir que els nostres mitjans siguin coherents amb els nostres fins, amb el convenciment que d'uns mitjans pacífics naixerà una societat justa. La noviolència no diu que ningú no prendrà mal, que no serem objecte de violència, ni que els darrers vestigis de la violència institucionalitzada seran abandonats sense donar batalla. Però el que sí que diu és que per aquesta via es poden aconseguir canvis duradors i que a la llarga moriran menys persones (i altres formes de vida).

Els mètodes d'acció no violenta a favor del canvi social han estat tractats en molts manuals, i la preparació i l'entrenament per a l'acció no violenta sens dubte han contribuït enormement a difondre aquestes idees

i a desenvolupar la confiança en el nostre propi «poder per...». Per raons d'espai no podem entrar aquí en detalls sobre la desobediència civil, la no-cooperació, l'organització d'una trobada o d'un piquet, la presa de decisions en comú o l'acció directa. Només direm que triarem els mètodes que tinguin més possibilitats d'aconseguir els objectius que ens haguem proposat de manera coherent amb aquests principis, uns mètodes encaminats a incloure els i les altres, a desescalar la violència i a anar a les arrels del conflicte, sense oblidar la humanitat dels o de les nostres oponents. Un principi bàsic de la teoria noviolenta diu que el nostre oponent real no és el policia que ens bastoneja en una manifestació sinó el sistema que crea aquest lloc de treball i el dota d'autoritat per oprimir.

Els mètodes noviolents també tenen sentit des d'un punt de vista purament pràctic. No és factible derrotar-los en el seu terreny de joc, ja que no tenim les armes de la repressió i qui ocupa els llocs de poder sempre té la possibilitat d'aconseguir d'alguna o altra manera una força superior. La força de la noviolència rau en el fet que no confiem en líders ni en les elits sinó en el coratge de les persones corrents per començar a dirigir les seves pròpies vides i per treballar per un món en el qual tota la gent tingui la possibilitat de fer-ho.

Feminisme

El Moviment d'Alliberament de les Dones del qual forma part activa el Grup d'Estudi sobre Feminisme i Noviolència, ha formulat les reivindicacions següents:¹²

12. El Moviment d'Alliberament de les Dones del Regne Unit va dur a terme vuit congressos nacionals anuals entre el 1970 i el 1978, que van aprovar aquestes reivindicacions comunes, compartides per col·lectius i grups feministes radicals i d'esquerres autònoms, però amb una coordinació informal per desenvolupar determinades accions. En el primer congrés, celebrat a Oxford el 1970, es van debatre les quatre primeres reivindicacions, que van ser aprovades l'any següent a Skegness. El 1974, a Edimburg, s'hi van afegir la cinquena i la sisena, que inclouen el dret a definir la pròpia

Declarem que qualsevol dona té dret a definir la seva sexualitat i exigim:

- Igualtat salarial.
- Igualtat d'oportunitats en l'educació i en el treball.
- Anticonceptius i avortament lliures i gratuïts.
- Llars d'infants gratuïtes obertes les 24 hores del dia i controlades per la comunitat.
- Autonomia legal i econòmica.
- Fi de la discriminació contra les lesbianes.
- No patir intimidacions basades en l'amenaça o l'ús de la violència o de la coerció sexual, independentment de la situació marital.
- Abolició de les lleis, pressupòsits i institucions que perpetuen el domini masculí i les agressions dels homes contra les dones.

Aquestes reivindicacions són una base mínima a la qual podríem afegir moltes més exigències necessàries per al nostre alliberament, com la corresponsabilitat domèstica, la fi del maltractament per part dels mitjans de comunicació, i una atenció de salut apropiada i adequada. La invisibilitat de l'opressió de les dones és la prova de la seva omnipresència. El nostre sofriment sembla tan normal que esdevé invisible. Les restriccions i degradacions estan tan arrelades que han adquirit un caràcter intemporal que fa que semblin naturals i immutables. Però no és veritat; el sistema s'ha anat construint al llarg dels segles per mitjà de lleis i institucions creades pels homes i de les quals, fins fa molt poc, n'han estat excloses les dones. Si elles haguessin tingut alguna capacitat d'intervenció en la constitució d'aquestes estructures, potser haurien prevalgut unes condicions menys opressives.

sexualitat. Finalment, el 1978, a Birmingham, aquest dret es va traslladar al preàmbul i es va aprovar la setena reivindicació relativa al dret a una vida lliure de violència. Quan el text esmenta el Moviment d'Alliberament de les Dones en majúscula es refereix als grups i col·lectius agrupats sota aquesta denominació i que mantenen una coordinació flexible per impulsar accions a favor d'aquestes reivindicacions; en altres moments, en canvi, quan aquest nom se cita en minúscules, es pot considerar sinònim de moviment feminista radical d'esquerres en un sentit ampli. (*N. de la t.*)

Les feministes no només volem acabar amb aquests patrons d'opressió, sinó també amb el poder i la mentalitat que els van establir en el seu moment i que ara els mantenen. Reconeixem que també hi ha homes que estan exclosos de les estructures de poder (els negres, els obrers o els gais), amb qui compartim els graons més baixos de l'escalafó social.

L'opressió és tan insidiosa que nosaltres mateixes també hem interioritzat els missatges sobre com i què hauríem de ser. Seria difícil que els discos de música pop, les revistes, la televisió i els diaris no ens afectessin de cap manera. No és estrany que sovint nosaltres mateixes ens considerem inferiors, ens sentim malament per no poder ajustar-nos a uns estereotips físics inassolibles, no tinguem cap confiança en els nostres èxits, etcètera. Tant les dones com els homes hem de repensar, per tant, moltes coses; un cop hem reconegut que les dones estan oprimides, això ens obliga a qüestionar totes les nostres idees.

Hem de preguntar-nos quina part del que pensem sobre l'organització de la societat continua sent vàlida i com ens proposem començar a intentar canviar les coses. L'alliberament no implica només un canvi de perspectiva, sinó que comença per considerar atentament com som. No totes les feministes estan d'acord amb la definició de «com som» i, per tant, tampoc en com s'haurà d'aconseguir un canvi. En el que sí que coincidim és en el fet que qualsevol dona està capacitada per començar a introduir canvis en la seva vida, i que pot donar i rebre molt més del que mai li ha estat permès pensar. Sabem que la dominació i l'abús de poder haurien de ser coses del passat. Per això, les feministes reivindicuem el valor d'allunyar-nos de la competència i l'ambició del guany personal per avançar vers una organització autònoma i unes estructures igualitàries, així com la importància de compartir capacitats, informació i idees.

Aquests són valors als quals suposadament aspira l'esquerra tradicional però que rares vegades arriben a fer-se realitat. Les feministes hi han afegit una profunda i revolucionària percepció que res del que succeeix en les nostres vides personals és indiferent per a la vida pública, sinó que ens parla sobre la societat en el seu conjunt; és a dir, que

allò personal és polític. Les feministes hem posat l'accent polític en la importància de donar-nos suport mutu en les difícils passes que anem donant per canviar les nostres vides. Comprendre que podem començar a controlar-ne alguns aspectes és una vivència estimulants i alliberadora.

L'alliberament de les dones no qüestiona només la posició que ocupem dins de l'ordenament social, sinó també els supòsits en què es basa aquest ordenament. El lesbianisme posa en dubte la pressuposada heterosexualitat dels homes i de les dones. La reivindicació de l'avortament lliure i gratuït desafia el control del cos de les dones per «experts» teològics i mèdics. Desafiem la disponibilitat del cos de les dones organitzant-nos contra la pornografia i ajudant les dones que han estat violades. Ara les dones qüestionem els valors que se suposa que han d'adquirir els fills i les filles; les dones que es neguen a acceptar la condició de «propietat d'altri» que s'assigna a la dona casada i les que decideixen no buscar en la maternitat la seva realització personal posen en entredit la família nuclear. Però tot això suposa uns reptes tan grans, que exigeixen canvis reals per part de les dones i també dels homes, que sovint es malinterpreta deliberadament les feministes i es trivialitzen els problemes.

Que les dones ens agrupem per treballar per la pau i el desarmament sovint es presenta com una expressió de la nostra vertadera naturalesa, en el nostre suposat paper de «guardianes de la terra». Al contrari, les nostres motivacions són polítiques i estem molt enfadades en nom propi.

Noviolència feminista

Estic convençut que l'acte de valor més sincer, l'acte de virilitat més ferm és sacrificar-nos pels altres en una lluita per la justícia absolutament noviolenta. Ser un home és sofrir pels altres. Que Déu ens ajudi a ser homes.

César Chávez, dirigent del Sindicat Unit d'Obrers del Camp (United Farm Workers Union) que lluitava pels drets dels treballadors i les treballadores immigrants als Estats Units, març del 1968.

Tot reconeixent les diferents varietats de la noviolència i els diferents corrents del feminisme, no hauria de ser gaire difícil veure que la noviolència i el feminisme es poden combinar molt bé. En tots dos casos, l'alliberament hi és primordial, junt amb la confiança en la fortalesa de cada persona individual, el rebuig de la dominació i la jerarquia, la reafirmació de la importància dels sentiments, la disponibilitat al canvi personal i una preocupació per totes les formes de vida. Certament, la noviolència no seria acceptable com a principi per a aquelles feministes que creuen que els homes no canviaran i, de fet, no poden canviar; per a elles, els homes no tenen cabuda en la seva visió del futur, excepte en una posició molt subordinada, i consideren que caldrà evitar que accedeixin a qualsevol posició de poder de la qual podrien abusar.

Nosaltres, en canvi, pensem que la societat noviolenta per la qual treballem aspirarà a no ser opressiva en cap sentit. Acceptem que, malgrat les dificultats, els homes hauran de ser part de la solució si no volem que continuïn essent part del problema. Mentrestant intentem evitar que ens xuclin l'energia que podem dedicar a les altres dones i treballem amb ells en les condicions que nosaltres marquem. Les dones han estat font d'inspiració, de consol i d'energia per als homes durant mil·lennis; ens «deuen» segles d'energia.

Al nostre grup, algunes vam arribar al moviment pacifista des del feminisme i altres vam arribar al moviment d'alliberament de les dones a través del moviment pacifista. Ara a totes ens costa separar l'un de l'altre i atribuir les nostres idees a una o altra font. No obstant això, hi ha aspectes en els quals el nostre feminisme entra en conflicte amb algunes idees definides des d'una perspectiva masculina en l'àmbit de la noviolència: qüestions com la invisibilitat de les dones com a activistes polítiques, l'autodefensa, l'avortament, la defensa del valor de la cura i el fet de desescalar els conflictes sense que això impliqui ser vistes com a «tradicionalment femenines».

Sovint s'argumenta que avortar és matar i, per tant, no és coherent amb el pensament noviolent. Com a feministes, nosaltres també tenim en

compte la violència que s'infligeix a una dona quan se l'obliga a tenir una criatura contra la seva voluntat, inclosa, sovint, també la concepció contra la seva voluntat. Considerem la qüestió en el context de la dominació sexual masculina, de la mortaldat en avortaments clandestins, de la mort de milers de dones... i sense cap dubte exigim el dret de la dona a decidir.

L'origen d'algunes d'aquestes diferències rau en el fet que molts dels teòrics noviolents reverenciats han estat homes, mentre que moltes dones hi han participat en la pràctica. La majoria d'aquells homes (Gandhi, Martin Luther King, César Chávez) pertanyien a una raça oprimida, però tenien una cosa al seu favor: eren homes. «Sabem que, per molt convençuts que estiguin d'estar descrivint una experiència, els homes descriuen un món que han vist des de la perspectiva dels privilegiats. Tenim dret a ser cautes. No hem d'acceptar, ni per un instant, les idees masculines sobre què és la noviolència», va escriure l'autora feminista estatunidenca Andrea Dworkin.

Per tant, en quin sentit ha estat «definida pels homes» la noviolència tradicional? En primer lloc, quan s'han negat a considerar l'opressió de les dones com una causa tan seriosa com altres, com ara les mines d'urani, Irlanda del Nord, el racisme, el Tercer Món, l'armament nuclear, l'alliberament dels animals i pràcticament qualsevol altra de la llista de causes respectables que pot defensar l'activisme polític. Cap d'elles és objecte de la trivialització i la ridiculització amb què encara pot ser rebut el feminisme. Podem considerar l'opressió de les dones com el model primigeni, el que els nois aprenen primer. Com va escriure Andrea Dworkin: «Qualsevol compromís real, autèntic, amb la noviolència ha de partir del reconeixement de les formes i els graus de la violència comesa contra les dones per la classe del gènere masculí. Qualsevol anàlisi de la violència o qualsevol compromís d'actuar contra aquesta violència que no comenci per aquí romandrà buit, sense sentit, serà un engany que tindrà com a conseqüència directa la perpetuació de la nostra servitud.»

Això ens porta a considerar un dels problemes que genera la definició masculina de la noviolència i que manté relació amb la dificultat

teòrica que hi ha en l'arrel de molts d'aquests problemes: la importància de buscar el sofriment.

Segons la ciència del Satyagraha (la resistència no violenta), com més gran sigui la repressió i l'incompliment de la llei per part de les autoritats, més gran serà el sofriment que cercaran les víctimes. L'èxit serà el resultat segur del sofriment del caràcter més extrem voluntàriament assumit.

Carta de Gandhi al virrei, 8/5/1930)

Els tràngols personals que he passat m'han ensenyat el valor del sofriment no merescut. A mesura que augmentava el meu sofriment, no vaig trigar a comprendre que, davant d'aquella situació, podia respondre de dues maneres: reaccionar amb ressentiment o intentar transformar el sofriment en una força creativa. Vaig decidir seguir el segon camí. Tot reconeixent la necessitat del sofriment, he intentat fer-ne una virtut.

Martin Luther King, *La força d'estimar*

Aquest sofriment tenia un significat religiós profund i un valor espiritual, independentment de qualsevol valor pràctic, mundà, tàctic. Deixant de banda aquest fet, es considerava com un instrument que es podia emprar en algun moment. Però no sempre funciona així. El nombre total d'hores/persona de patiment no condueix «automàticament» a un grau d'èxit equivalent. Si fos així, Kamputxea i Xile serien en aquests moments paradisos a la terra. Aquells homes parlaven de l'acceptació voluntària del sofriment, donant per suposat que el seu valor rau en el fet de cercar-lo, la qual cosa genera un impacte addicional, desconcertant i visible.

En el cas de les dones, però, el sofriment físic i emocional rares vegades és buscat, sinó que més aviat ja forma part integrant de la seva simple existència. Les dones reben cops, sofreixen abusos sexuals, fan el 60% de la feina del món i posseeixen menys del 10% de la riquesa mun-

dial. El seu sofriment comporta, per tant, menys visibilitat i menys virtut. La presència de dones al campament per la pau de Greenham Common¹³ s'ha traduït habitualment en reportatges centrats en «la família que han deixat a casa i que ha d'espavillar-se sola», mentre subvaloren les dures condicions que van haver de suportar les dones acampades al ras durant un dels hiverns anglesos més crus.

A més, no ens hauríem de malfiar quan uns homes ens diuen que el sofriment és bo? ¿Hauria acceptat Gandhi que els anglesos li diguessin això o ho hauria acceptat Martin Luther King de la gent blanca? No, el que compta és que només nosaltres mateixes podem decidir quin preu estem disposades a pagar en cada cas per la causa en qüestió. Emily Davison va posar en joc la seva vida pel dret al vot de les dones quan es va llançar als peus del cavall del rei en el Derby del 1913, encara que no està clar que això fes avançar significativament la seva causa. Nosaltres també estem disposades a sofrir, però no busquem el sofriment com un fet valuós per si mateix; pensem que fer-ho és una forma de masclisme.

Sovint els valors i la pràctica de la noviolència s'intersequen amb el que podríem designar com a «qualitats femenines tradicionals», cosa gens sorprenent si pensem que uns i altres es troben fora de la cultura dominant, basada en les «qualitats masculines tradicionals». En qüestionar el nostre condicionament correm el risc de rebutjar moltes coses que en

13. Establert el setembre del 1981 per un grup de dones pacifistes de Cardiff, Dones per la Vida a la Terra (Women for Life on Earth), després de fer una marxa de 190 quilòmetres per protestar contra la instal·lació de míssils de creuer a la base de la Força Aèria britànica situada en aquella localitat de Berkshire, a Anglaterra. El nombre i la notorietat de les dones va anar creixent, i el campament va arribar a ocupar tots els vint quilòmetres de perímetre de la base. El desembre del 1982 unes trenta mil dones van fer una cadena humana per abraçar la base i van decorar la tanca amb milers de símbols de la vida quotidiana. Tot i que el nombre de campistes va anar minvant a partir del 1987, després de la signatura del Tractat sobre les Forces Nuclears d'Abast Mitjà, que preveia la retirada dels míssils de creuer, el 1992 encara hi quedaven algunes dones acampades per acomiadar els darrers míssils. Com que el campament s'havia mantingut durant deu anys i havia tingut ressò internacional, va comportar l'establiment d'altres campaments per la pau a la Gran Bretanya i en altres llocs d'Europa. (*N. de la t.*)

realitat són positives simplement perquè la societat les atribueix a les dones. Això ens podria portar a rebutjar també els mètodes i els valors de la noviolència, amb les seves connotacions d'aquiescència i passivitat, que des d'un punt de vista patriarcal no semblen passes cap al nostre alliberament.

Continuar preocupant-nos pel benestar de les altres persones, rebutjar l'ús de la violència física per aconseguir el que volem, poden ser «qualitats femenines tradicionals» i ser, per tant, objecte d'examen per part del Moviment d'Alliberament de les Dones. Encara estem treballant per esbrinar quina podria ser la nostra definició. Entendre la noviolència com a activitat i no com a passivitat enllaça amb els esforços feministes per animar les dones a ser més assertives.

Creiem, per tant, que hem començat a elaborar una definició, una teoria i una pràctica de noviolència feminista.

3. Agafem les regnes de les nostres vides

Ens neguem a ser víctimes

La nostra resposta enfront de la violència depèn moltíssim del tipus de violència. I també depèn de la nostra capacitat d'intervenir amb eficàcia en diferents situacions. La noviolència eficaç implica una intervenció, ja sigui tallar el pas als camions que transporten materials per a la construcció d'una base de míssils de creuer, apropar-nos per apaivagar una baralla al carrer quan els bars baixen la persiana o simplement suggerir una via per resoldre una discussió en una reunió. La persona compromesa amb la noviolència intenta trobar una solució que sigui tan constructiva com sigui possible per al màxim nombre de persones, encara que no sigui necessàriament la menys arriscada per a aquestes mateixes persones. És un compromís d'actuar, no de romandre passives o passius.

En alguns sentits, com més «gran» sigui l'objectiu i com més persones treballem per aconseguir-lo, menys rellevants poden acabar sent les tàctiques violentes. Fer entendre al Govern britànic que haurà de desprendre's de l'armament nuclear requerirà la força organitzada de l'enorme majoria de la gent d'aquest país. Que un grapat de persones fessin campanya a favor d'aquest objectiu posant bombes a les bases de la Força Aèria segurament provocaria un enduriment de la posició del Govern i un augment de la repressió de tot el conjunt d'activistes, i dissuadiria la immensa majoria de la població de participar-hi, bé per considerar incompatible la violència amb els objectius del desarmament, bé per la impossibilitat d'establir un lligam entre aquesta acció i la seva vida quotidiana.

En un altre àmbit, la violència de l'Estat, que pretén que la gent visqui amb menys de vint lliures a la setmana perquè no pot trobar feina,

és evident. Però la resposta no és saltar damunt del taulell i donar un cop de puny a la persona que us atén la propera vegada que aneu a signar l'atur; no és personalment responsable de la violència estructural i és més probable que les coses canviïn mitjançant la mobilització amb altres beneficiaris per convèncer la funcionària o el funcionari perquè impliqui el seu sindicat en una campanya a favor d'un augment del subsidi. I tampoc cal matar els patrons per enderrocar el capitalisme, si creiem que totes les persones poden canviar: la lluita de classes eficaç té com a finalitat canviar les relacions de propietat i de poder entre les classes socials, no agafar totes les persones d'una classe social i afusellar-les.

Hi ha moments en què es fa difícil trobar maneres actives de respondre a la violència que alhora siguin noviolentes i gairebé sempre és així quan una persona s'enfronta, sovint en solitari, a una situació que no ha triat. Tot i ser capaces d'emprendre accions que podrien portar-nos a la presó o a ser colpejades o fins i tot a la mort, perquè hem decidit lliurement oposar-nos a la guerra o a la injustícia social, no estem disposades a deixar-nos colpejar, violar o matar simplement pel fet de ser dones que hem decidit viure amb un home o caminar pel carrer de nit. Rebutgem la violència, però també rebutgem col·lidir-hi; sempre que puguem, ens neguem a ser víctimes.

Un dels principals problemes per a les víctimes és fer-se visibles per als seus opressors, fer que sentin el soroll que fa el cop del seu puny contra la carn vulnerable, que olirin la flaire de la por que inspiren, que sentin la realitat del dolor, tot això sense atiar els seus instints sàdics. Part de la resposta és organitzar-se i una gran part de la tasca del moviment d'alliberament de les dones ha estat justament aquesta organització contra la violència, que exposarem més endavant. Es tracta d'una organització que no té només un valor molt pràctic, pel suport que ens donem les unes a les altres com a dones, sinó que també serveix per fer veure als homes (i, el que és més important, també a les altres dones) que ens neguem a continuar sent víctimes.

Una dona individual que ha de fer front a un home violent continua tenint el problema de decidir què fer (acceptar la situació, tornar-s'hi, marxar), però saber que altres dones comparteixen la seva experiència, que ella és visible i que el que li està passant no està bé, li facilitarà la decisió. Mentre les dones continuem enfrontant-nos individualment a la violència, a casa o al carrer, sense un suport molt actiu per aturar aquesta violència, reivindiquem el dret a defensar-nos d'aquesta victimització, inclosa la defensa física en cas necessari. Per a la majoria de les dones, el fonament de l'autodefensa és precisament la defensa, no fer mal, ferir, degradar o matar els que ens ataquen, sinó parlar, cridar, córrer i, només en cas necessari, colpejar-los.

Les persones que critiquen l'autodefensa titllant-la de violenta haurien d'assegurar-se que sempre intervindran per evitar la violència, també en les situacions anomenades «domèstiques», i haurien d'assegurar-se, d'altra banda, que mai no hi recorreran elles mateixes.

Estem compromeses amb la noviolència, però el nostre objectiu és l'alliberament. Si ser víctimes voluntàries, si el sofriment passiu i acceptar-lo «com pertoca a una dona» fos alliberador per si sol, milions de dones ja serien lliures. Per canviar el món, primer ens hem de fer visibles i això vol dir posar-nos dempeus i plantar cara totes unides.

Les dones actuem contra la violència

El Moviment d'Alliberament de les Dones sempre ha lluitat contra la violència masculina, a partir de l'anàlisi dels atacs comesos pels homes no com a actes individuals aïllats sinó com l'avantguarda de l'atac masculí col·lectiu contra totes les dones a la nostra societat. Malgrat que moltes feministes no han reconegut de manera immediata la vinculació entre els atacs masculins contra les dones i els atacs dels homes contra els altres homes, contra el medi ambient i contra la continuació de la vida al nostre planeta, el moviment no violent no pot continuar ignorant la nostra tasca

contra la violència com ha fet durant massa temps, aparentment perquè aquesta no sempre ha estat conscientment noviolenta.

Són poques les feministes que creuen que la millor manera d'acabar amb la violència dels mascles sigui respondre amb actes comparables d'agressió; en canvi, gairebé totes les formes feministes d'organització incorporen, encara que sigui de manera inintencionada, molts elements de l'enfocament no violent del canvi social. Són formes d'organització basades en la convicció que totes les participants són elements significatius de l'acció, de manera que la protesta respon al propòsit d'afavorir la participació del major nombre de persones i de contribuir així a conscienciar-les, en comptes de recórrer a una elit dominant (per la seva major força física, major «solidesa» ideològica, menor condicionament domèstic o el que sigui) perquè faci la feina per nosaltres. També hi ha molts altres paral·lelismes entre els mètodes d'organització feministes i els no violents, com ara el fet de compartir les habilitats i les tasques organitzatives, la presa de decisions descentralitzada i la deconstrucció de les estructures jeràrquiques. Treballar de manera no jeràrquica no vol dir que no deleguem cap decisió, sinó que fins i tot quan deixem les decisions en mans d'un parell de persones, perquè disposen de temps, per la seva energia o perquè la seva experiència és rellevant, aquestes continuen rendint comptes al grup i no se'ls atorga cap poder sobre la resta a la manera jeràrquica tradicional.

Fins fa poc, les feministes s'han mostrat reticents a considerar la noviolència com una opció política, potser a causa de la necessitat de dissociar-nos fermament d'anteriors estereotips masculins sobre la posició revolucionària que correspon a les dones (sinó ajagudes, almenys en actitud plàcida).¹⁴ De manera que algunes feministes rebutgen la noviolència malgrat que les nostres campanyes principals van dirigides contra la violència. Aquesta actitud probablement també té relació amb les

14. Referència al comentari atribuït a Malcolm-X, en el sentit que la posició adequada per a les dones dins del moviment revolucionari negre era ajagudes i dedicades a parir més fills. (*N. de la t.*)

experiències que hem tingut en el si del moviment no violent amb alguns homes que poden tenir una teoria impecable sobre com derrotar la violència estructural, però que sovint manifesten una conducta personal tan violenta com la de qualsevol altre home. Alguna dona, activa en el moviment feminista, ha comentat amb ironia que en la seva vida ha rebut més cops d'homes que es diuen no violents que de policies o soldats.

Com a feministes no violentes hem estat testimonis d'una creixent acceptació en el si del Moviment d'Alliberament de les Dones de la idea que els atacs d'homes individuals contra dones individuals són un dels extrems del continuïum de la violència que desemboca inexorablement en l'abús militar internacional del poder. No és d'estranyar que moltes dones hagin arribat a reconèixer-ho coincidint amb la descarada escalada internacional dels preparatius per a la guerra nuclear i el creixement d'un moviment global de protesta. Els homes del moviment pacifista accepten encantats aquest nou *input* d'energia femenina en el que fins fa poc consideraven la «seva» lluita, però sovint ignoren les arrels d'aquesta militància, ja que reconèixer que s'ha elaborat una anàlisi feminista independent sobre la violència implica que ells hauran de revisar el seu propi comportament. El nostre objectiu és arribar a una integració d'ambdues crítiques de la violència i, si volem evitar quedar ofegades per les definicions masculines en les quals s'ha de centrar primordialment la lluita contra la violència, hem d'examinar la història de les lluites feministes en contra d'aquesta violència per assegurar-nos que no quedin devaluades o ignorades en el context de les lluites que vindran.

Potser la campanya feminista més antiga i més coneguda contra la violència és la xarxa de refugis per a dones maltractades, que al Regne Unit rep el nom de Socors Mutu Femení (Women's Aid). Erin Pizzey va posar en marxa el primer refugi a Chiswick el 1971, però la creació d'una xarxa feminista només es va iniciar després de la inauguració del segon refugi a Brixton, el 1973. L'any 1975 ja hi havia una vuitantena de grups a tota la Gran Bretanya, alguns amb refugis en funcionament i altres encara en la fase de planificació. El grup que porta cada refugi

decideix localment com ha de funcionar, cosa que ha donat lloc a algunes discrepàncies en l'orientació, si bé la immensa majoria continuen subscriuint els principis orientadors essencials, establerts a Brixton, de no permetre l'entrada de cap home als locals ni la seva participació en el grup organitzador, i que les dones acollides organitzin el seu funcionament de la manera més col·lectiva possible, també en el cas que hi hagi treballadores remunerades.

Això enllaça amb dos principis importants i distintius que adoptem les feministes per atacar la violència masculina. En primer lloc, les dones rebutgem la definició de víctimes mitjançant l'oferta col·lectiva de suport i anàlisi amb altres dones que han viscut experiències similars. En segon lloc, donem per fet que cada dona mantindrà el control sobre el seu destí i es responsabilitzarà de les seves decisions, fins i tot sota circumstàncies extremament opressives.

Aquests dos principis distingeixen gairebé totes les iniciatives feministes en contra de la violència, especialment aquelles que sorgeixen a partir de la violència contra dones concretes, la qual cal integrar després dins d'una anàlisi política general. En aquesta categoria inclouríem, a més del Socors Mutu Femení, els centres d'atenció d'urgència per a casos de violació (Rape Crisis Centres), el primer dels quals es va posar en marxa a Londres el 1976 i que ara constitueixen una xarxa del voltant d'una dotzena a tot el país, i també els grups de supervivents de l'incest (Incest Survivors Groups), la majoria iniciats aquest darrer any¹⁵ i que aporten un element vital a la nostra comprensió de la violència patriarcal en centrar l'atenció en els atacs sexuals contra dones joves en el si de la família, així com les feministes que lluiten contra l'assetjament sexual en els llocs de treball, sovint a través de grups de dones integrats en els sindicats.

El novembre del 1977, el Moviment d'Alliberament de les Dones britànic va promoure una altra acció històrica contra la violència masculina:

15. 1982 (*N. de l'ed.*)

una nit les dones es van reunir simultàniament a una dotzena de ciutats del país per desfilars en les primeres grans manifestacions convocades sota el lema de «Fem nostra la nit» (*Reclaim the Night*), processons amb torxes que van recórrer els carrers amb alegria i soroll, les cares pintades i udolant. Vam declarar que «Totes les dones haurien de poder caminar lliurement de nit o de dia per qualsevol carrer sense por», una reivindicació bastant modesta, però potencialment molt amenaçadora per l'*statu quo*, tal com va quedar demostrat el 1978 quan la tercera marxa pel Soho (convocada la nit de Halloween del 1978, com a part de l'onada creixent de protestes contra la violència) va ser atacada per la policia i setze dones van ser detingudes. Ja hi havia hagut moltes altres detencions polítiques massives (de persones negres, de manifestants a favor del desarmament nuclear, fins i tot d'altres feministes), però era la primera vegada que un nombre considerable de dones s'enfrontaven a la violència policial, especialment paradoxal en el context d'una acció contra la violència, organitzada explícitament com una marxa pacífica tot i que sorollosa. En conseqüència, aquelles detencions i la publicitat que van tenir van contribuir de manera molt significativa a atreure l'atenció sobre els aspectes diversos però interconnectats de la violència contra les dones.

Aquests fets es van produir pocs mesos després de l'aprovació de la setena reivindicació del Moviment d'Alliberament de les Dones en el nostre setè congrés nacional: «No patir intimidacions basades en l'amenaça o en l'ús de la violència» (vegeu la llista completa al capítol anterior). L'adopció d'aquesta reivindicació addicional, seguida de les setze detencions del Soho, es podria interpretar tal vegada com la consolidació d'una anàlisi noviolenta inarticulada que ha caracteritzat bona part de la política feminista. La setena reivindicació s'adreça sense contemporitzacions als homes, com a individus i en grup, i no ja només a l'estat, aquella institució opressiva però nebulosa per la qual ningú ha d'acceptar una responsabilitat personal en darrer terme. Al mateix temps, en el debat sobre com formular-la, vam rebutjar per una aclaparadora majoria l'ús de paraules que ens comprometessin a donar suport a l'autodefensa de les

dones per tots els mitjans possibles. En la pràctica, hi hauria poques ocasions en què les feministes no donéssim suport a la defensa d'una dona contra un atac masculí, però donar suport a una formulació en aquells termes es podria haver interpretat com una incitació directa a una escalada en les agressions iniciades per les dones. La lluita contra la violència és un àmbit d'activitat feminista en el qual la forma d'acció més positiva no sembla ser oferir una alternativa femenina a les pràctiques masculines, sinó més aviat posar de manifest la necessitat de fer-les visibles i desactivar-les arreu on es manifestin.

Des del 1980, molts d'aquests corrents de la lluita del Moviment d'Alliberament de les Dones s'han unit sota el paraigües de la Xarxa de Dones contra la Violència contra les Dones (Women Against Violence Against Women, WAVAW), que no organitza només accions contra el atac directe als nostres cossos, sinó també contra altres formes més insidioses de violència, com la pornografia. Moltes dones que ja havien vist que la pornografia pot ser un mitjà per incitar els homes a pensar i a actuar de manera violenta, ara consideren que és en si mateixa una forma de violència. Això sembla ser cada vegada més cert, atès que als carrers principals d'aquest país ara hi ha a la venda diversos vídeos que mostren l'assassinat real de dones.

Darrerament, grups de Dones Indignades (Angry Women) han incendiat i destrossat botigues pornogràfiques a diferents localitats tot deixant clar que el seu propòsit era atacar els locals no les persones. No condemnem aquests atacs, però tenim dubtes sobre la cabuda que poden tenir aquestes tàctiques en una definició tradicional d'acció noviolenta. Encara que, amb tota la bona intenció, es dirigeixin contra els locals i no contra les persones, no està clar que algú no pugui prendre mal. Els atacs incendiaris són arriscats, tant des del punt de vista de la gravetat de les penes que poden rebre les persones causants si són detingudes, com també per la incertesa que el foc no acabi lesionant algú. Podrien servir d'excusa per a una escalada de la violència contra les dones que participen en altres activitats feministes i, a diferència d'altres atacs con-

tra la propietat (la destrucció de les pantalles de cinemes que projecten pornografia), un incendi deliberat difícilment atraurà suport a favor de la campanya.

En considerar la resposta del Moviment d'Alliberament de les Dones enfront de la violència, constatem amb sorpresa que no ens cal examinar només les campanyes feministes dedicades a combatre explícitament la violència, sinó que salta a la vista que gairebé qualsevol lluita contra el patriarcat és una lluita contra la violència masculina. Tant si la campanya feminista se situa en l'àmbit de la salut física o mental, com si se centra en el que suposa ser negra o lesbiana, prostituta o mestressa de casa, constantment ens veiem en la necessitat de lluitar contra la tortura i la brutalització amb instruments de control masculí, siguin medicaments o electroxocs, agulles de cap o penis, bisturís o navalles o simples diners bruts.

Aquesta és la manifestació més profunda de la violència estructural i ja és hora que els homes compreguin que en són responsables i que nosaltres, com a dones, portem molts anys lluitant-hi en contra i que ho continuarem fent fins que l'haguem vençut en tots els àmbits. La nostra lluita és particularment fonamental per derrotar aquelles formes de violència que tenen com a finalitat separar les dones i aïllar-les les unes de les altres, fent-nos sentir individualment inadequades, i que estem destinades sobretot a perpetuar unes relacions de poder en les quals l'home està, literalment o metafòrica, a sobre nostre.

Les dones i el moviment pacifista

A la Gran Bretanya molts moviments polítics (no només el feminista) han incorporat mètodes noviolents a les seves actuacions, com de costum sense explicitar-ho. La noviolència s'ha emprat en el context d'un esdeveniment específic més que com a fonament filosòfic d'un moviment. L'ocupació dels terrenys del reactor de Torness, el setge a unes altres

instal·lacions a Luxulyan, l'acció per aturar el sacrifici de focs, l'expedició del vaixell *Rainbow Warrior* contra els baleners, la construcció d'una bastida per aturar un tren carregat de residus nuclears a Sharpness i el campament per la pau de Greenham Common són alguns exemples d'aquest tipus d'accions. Per tant, no podem examinar les accions d'un «moviment noviolent» pròpiament dit, però podem fixar-nos en el moviment pacifista, que exemplifica moltes de les nostres idees si bé encara no ha desenvolupat un enfocament noviolent explícit ni una crítica en profunditat de la violència. També tenim cada vegada més la impressió que el moviment pacifista relega els «problemes de les dones» a un segon terme per considerar-los «després del tema de les armes». I amb això no n'hi ha prou.

En el moviment pacifista es dona per suposat que els homes que hi participen són d'alguna manera diferents de la resta dels homes i, per tant, estan lliures de comportaments opressius i de sexisme. Malauradament, les dones que treballen en grups pacifistes mixtos «de base àmplia» han constatat que no sempre és així. Encara que el funcionament dels grups varia, moltes dones han tingut problemes, generalment relacionats amb les tradicions masculines en relació amb el treball polític, i també dificultats de caire més «personal» per treballar conjuntament amb els homes. En l'altre extrem, hi ha grups que pràcticament no han sentit parlar del moviment feminista, que no esperen que les dones aportin gran cosa i que estan dominats pel cap de grup o per uns quants membres segurs d'ells mateixos que porten la veu cantant. Altres grups més sofisticats perden hores en conflictes sectaris, exhibicions egocèntriques i discussions polítiques internes.

Mai es dedica gaire temps als dubtes i a les pors de la gent que està intentant fer-se a la idea de la possibilitat d'aniquilació, o a considerar noves maneres de treballar per dissipar aquesta por i aquesta paràlisi, o a tractar els problemes de les persones que s'estan incorporant al moviment pacifista sense cap experiència d'activitat política prèvia i que es poden sentir excloses per la manca d'explicacions, les bromes internes i les for-

mes tradicionals d'activitat política acceptades com a incontestables. Alguns grups han intentat començar a actuar de manera més democràtica, però el sentiment compartit d'urgència del problema sovint els impedeix perseverar per procurar garantir sincerament que totes les persones hi puguin participar, fet que milloraria l'eficiència del grup.

Una tendència a glorificar determinades formes d'activisme va de la mà amb el fet de donar per suposat que els homes tendiran a estar més lliures de responsabilitats domèstiques que no les dones i, per tant, estaran en millors condicions per assumir aquestes activitats, amb la conseqüent devaluació d'altres formes de compromís. Per al feminisme és bàsica la idea que totes les contribucions són importants i vàlides; rebutgem el «masclisme alternatiu» (que dins del moviment pacifista també manifesten algunes dones, a més dels homes) que valora el compromís de les persones en funció del número de vegades que oposen resistència a una detenció o van a la presó. L'èxit d'una lluita popular de base àmplia, com la lluita per la pau, depèn de moltes formes de participació (etiquetar sobres, repartir fulls pel carrer i mantenir en funcionament un servei d'atenció infantil, a més d'ocupar bases aèries). El valor de qualsevol acció depèn de la seva eficàcia, no de quantes persones hagin estat detingudes.

Algunes dones han adquirit la confiança (sovint vinculada a qüestions de classe) necessària per intervenir en les reunions i assemblees, però en general el nostre paper és sovint el de mitjanceres i de mà d'obra de suport que s'encarrega de fer calladament la llarga, feixuga i detallada feina que comporta la preparació de qualsevol acte o acció. Intentar incorporar en grups mixtos algunes de les lliçons que hem après en el Moviment d'Alliberament de les Dones sobre la participació i el reconeixement de totes les participants i totes les aportacions és un procés llarg i lent, i la creativitat i energia de les dones pot quedar absorbida i dissipar-se amb massa facilitat en l'esforç per transmetre aquestes lliçons.

Això no obstant, les dones s'han començat a organitzar per separat dins i fora del moviment pacifista, com també ho han fet al llarg dels

darrers deu anys en qualsevol altre moviment a favor del canvi social. Això provoca inevitablement crítiques de «divisionisme», mentre se'ns acusa d'afeblir la lluita justament quan és més necessari presentar un front humà unit. De fet, les fundadores de la molt respectada organització de la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (LIMPAL-WILPF)¹⁶ s'afanyaven aparentment a practicar el divisionisme l'any 1915, quan encara no havia nascut cap de les actuals organitzacions pacifistes mixtes. En una societat en què les dones pateixen a diari humiliacions, desaires i menyspreus (que minen la confiança en elles mateixes) i, sovint, també violència física com a part de l'intent per mantenir-nos en el nostre lloc, agrupar-nos en una organització pròpia pot ser l'única manera d'enfortir-nos i d'adquirir el valor necessari per abandonar aquest lloc (!).

Entenem i compartim el sentiment d'urgència que impregna el moviment per la pau, però necessitem reconèixer que moltes dones no sobreviuran el dia d'avui, i menys encara fins a arribar al futur pel qual treballem.

Els grups autònoms de dones ja han fet aportacions significatives al moviment pacifista, sobretot les que estan acampades a Greenham Common des del setembre del 1981 i que són una font d'inspiració i un model per als nombrosos campaments per la pau que han crescut des d'aleshores, a la Gran Bretanya i a altres països. El grup de Dones contra l'Ame-

16. La Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (Women's International League for Peace and Freedom, WILPF), fundada el 1915 (quan, en plena Primera Guerra Mundial, 1.200 dones procedents de dotze països diferents van celebrar a la Haia el Primer Congrés Internacional de Dones amb l'objectiu de protestar contra la guerra, elaborar una estratègia de pau i fer una crida a la immediata mediació dels països neutrals), és l'organització de dones més veterana i persistent en el seu compromís per la pau. Al llarg de la seva història, ha enviat delegacions de pau als Balcans, Palestina, Mèxic, Egipte, Cuba, Haití, el Vietnam, Israel, Xile, Jordània, el Líban, la Xina i l'Iraq, entre d'altres. També ha organitzat trobades i intercanvis d'experiències entre dones de països i comunitats enfrontades; per exemple, entre dones àrabs i jueves a Israel (1958), entre dones dels Estats Units i la URSS (1961) o dels Estats Units i el Vietnam (1971), i va tenir un paper clau en l'elaboració de la Resolució 1.325 (2000) del Consell de Seguretat de les Nacions Unides sobre dones, pau i seguretat, o del Tractat de Comerç d'Armes. Actualment té seu a Ginebra i a Nova York, és present a 30 països, i forma part de diverses xarxes i campanyes internacionals. (*N. de la t.*)

naça Nuclear (WONT) té sòlides arrels en el Moviment d'Alliberament de les Dones, però també existeix com a part del moviment pacifista. El seu compromís amb la lluita antinuclear neix d'una anàlisi feminista de la cursa armamentista i del militarisme que amenaça el planeta. És evident que en els darrers dotze anys l'existència del Moviment d'Alliberament de les Dones ens ha ajudat les dones del moviment pacifista a organitzar-nos, a prendre consciència del nostre paper com a dones dins d'aquest moviment i a desenvolupar una crítica de les causes del militarisme.

No obstant això, dins del moviment pacifista també detectem marques diferències entre les feministes i les dones que consideren que, com a dones, hi tenim indubtablement un paper, però sobre la base del nostre rol tradicional. L'argumentació ve a dir: «Els homes han destrossat el món; les dones el salvarem. El nostre planeta necessita amor i cura; i nosaltres, com a mares, d'això en sabem.» D'aquí a la idea que les dones són de natural cooperadores, pacífiques, afectuoses i cuidadores (precisament la mateixa idea a la qual recorre el govern per dissimular el fet que s'expulsa les dones del treball remunerat i se les obliga a tornar a casa com a mairaderes, infermeres i treballadores voluntàries no remunerades) només hi ha un pas. Són paraules que recorden perillosament el concepte de «la biologia com a destí», una idea que sempre s'ha utilitzat per mantenir les dones subjugades.

Si bé no hi ha dubte que les qualitats nodridores i de la cura que la majoria de dones aprenem des de la infantesa són essencials per al desenvolupament de la comunitat humana, hauríem d'insistir perquè els homes també les aprenguin, en lloc de remarcar que el nostre paper dins del moviment pacifista és exemplificar-les. Convocar les dones com a «mares» allibera els homes de la responsabilitat de ser cuidadors, nodridors o cooperadors, alhora que menysvalora les dones que no són mares biològiques, per decisió pròpia o per motius inevitables. Famílies contra la Bomba (Families against the Bomb) és un exemple clàssic de la trampa en què cauen algunes dones; si bé pot semblar raonable intentar arribar a les dones que poden sentir-se identificades amb un nom com

aquest, alhora s'estan ignorant completament els supòsits que s'amaguen al darrere. Tant Famílies contra la Bomba com Nadons contra la Bomba (Babies against the Bomb) integren dones que refusen actuar en primera persona com a dones i prefereixen identificar-se primordialment amb la família i amb els infants. Ambdós noms serveixen per «ocultar» les dones que organitzen manifestacions i fan tasca de *lobby* en nom seu, a més d'utilitzar unes criatures que no tenen la possibilitat de decidir. Al contrari, se n'utilitza la vulnerabilitat, la innocència i el futur precari per invocar idees populars sentimentals sobre els infants i la maternitat. Finalment, el nom mateix serveix per trivialitzar l'opció d'altres grups autònoms que han decidit organitzar-se en el si del moviment pacifista a partir d'allò que comparteixen (com, per exemple, les persones discapacitades o homosexuals).

A més, s'ha demostrat abastament que l'escola de pensament que presenta les dones com a pacificadoras naturals va errada: les qualitats nodridores i de la cura que moltes dones exemplifiquen (i que, esporgades del seu caràcter impositat i condicionat, evidentment són crucials per a la societat) no són en absolut innates. Algunes dones han estat notòriament brutals en certs moments (vegeu les guardianes dels camps de la mort nazis) i poden ser tan sàdiques com qualsevol home quan ocupen posicions d'autoritat. Potser és menys probable que les dones participem en baralles físiques o que siguin condemnades per delictes violents; de vegades, però, també arribem a les mans, entre nosaltres i amb els homes, al carrer i als bars i a les discoteques. A més, a causa del caràcter limitat de les definicions de violència, no es contempen com a tal altres comportaments femenins, com ara la depressió, que tenen com a víctima principal la mateixa dona.

És summament important que no concebem el nostre paper dins del moviment pacifista tan sols des de la condició de mares i cuidadores. Aquesta pot ser una via temptadora per convèncer altres dones perquè s'impliquin políticament, però també allibera els homes de la responsabilitat de transformar-se ells mateixos, de desenvolupar qualitats humanes

de cura, de responsabilitzar-se de la cura dels infants i de les feines domèstiques, així com de tota la resta de tasques de suport essencials. Els infants no són responsabilitat exclusiva de les mares biològiques i tots i totes som responsables del futur del planeta. Definir les dones primordialment com a nodridores limita el nostre paper dins del moviment per la pau i en el món. És molt fàcil perdre-ho de vista quan tanta gent sent que la terra mateixa està a les portes de l'exterminació, però aquest sentiment d'urgència no ens hauria d'impedir visualitzar quina mena de món volem crear ni fer-nos oblidar la lluita quotidiana contra aquelles forces que contínuament intenten reduir-nos o destruir-nos.

4. Un temps futur

Una de les coses que esperàvem aconseguir amb aquest opuscle és promoure el coneixement de les idees i les pràctiques tant del feminisme com de la noviolència en el si del moviment pacifista. Si bé el feminisme i la noviolència (tal com l'hem definida) poden entrar ocasionalment en conflicte, els dos enfocaments se solapen en diversos aspectes i això ofereix un gran potencial per al creixement i l'enfortiment del moviment pacifista en el seu conjunt. En particular, moltes pràctiques organitzatives poden ser valuoses per als grups pacifistes, com ara la cerca d'alternatives als comitès, les presidències permanents, les reunions amb la gent asseguda en fileres o els plenaris gegantescos d'un congrés nacional del Comitè pel Desarmament Nuclear. Idear maneres per aconseguir que totes les persones presents participin, descoratjar les interrupcions i l'escolta deficient, i aprendre a ser les nostres pròpies «expertes», tant des del punt de vista de l'obtenció d'informació com pel que fa a confiar en els nostres propis sentiments, pot ser fonamental per adquirir coratge i desenvolupar la capacitat d'iniciativa i la imaginació, qualitats totes elles que ens seran necessàries si volem aconseguir el desarmament.

Tanmateix, encara que la majoria de nosaltres participem de manera activa en el moviment pacifista, com a feministes noviolentes veiem que només es tracta d'un corrent dins d'un moviment més ampli a favor del canvi social, i que per ell mateix no és suficient per crear el tipus de societat que volem. Altres moviments (el moviment obrer, els partits i grups socialistes, el moviment ecologista, les organitzacions contra del racisme, el moviment gai i el Moviment d'Alliberament de les Dones) també estan treballant per aquest canvi, i creiem que, a més de participar en aquests moviments, cal establir aliances els uns amb els altres. Sabem

que podem aprendre molt de l'experiència de les persones que participen en aquestes lluites, però alhora considerem que ser conscients de l'experiència del feminisme noviolent també pot beneficiar-les. El que busquem és una integració de consciències.

Aquest opuscle parla de teoria, atès que la conjunció de la noviolència i el feminisme és un fet relativament nou i nosaltres mateixes sentim que tot just estem començant a desenvolupar aquesta síntesi. Creiem que, de vegades, és important aturar-se i respirar, dedicar un temps a esbrinar què és el que pensem, sense deixar de banda la tasca urgent de la qual pot dependre la nostra supervivència. En el nostre grup hem après menys del que hem llegit (encara que alguns llibres han estat inspiradors i aclaridors) que de la nostra experiència de lluita, col·lectiva i individual. Esperem, per tant, que altres persones vegin el que hem escrit, no tant com un fi en si mateix sinó sobretot com un punt de partida.

Encara que sovint tenim molt clar contra què lluitem, de vegades ens costa visualitzar el que volem aconseguir amb la nostra lluita. I és particularment difícil fer-ho en moments com l'actual, quan una recessió econòmica i els seus efectes polítics ens obliguen a dedicar quantitats ingents d'energia a conservar el poc que tenim. Les lluites defensives poden portar a una política defensiva i és fàcil perdre de vista allò que pot donar un sentit i un valor a tot el nostre esforç i, fins i tot, als retrocessos i a les derrotes.

Entenem que és impossible separar els canvis que volem de la manera com els portem a terme i, per tant, ens cal visualitzar el món nou si volem trobar els camins adequats per arribar-hi. El que exposem a continuació no és un model que vulguem imposar a ningú, perquè l'essència de la nostra visió és que haurem de construir-la col·lectivament. També sabem que els canvis generen més canvis, que no podem preveure totes les possibilitats que s'obriran un cop se n'hagin aconseguit alguns, que les nostres filles i els nostres fills seran capaços de veure-ho més clar que nosaltres. Aquest és el nostre esbós; vosaltres en tindreu un altre i les nostres filles encara un altre.

La pau significa més que tan sols l'absència de guerra. Mentre el món estigui dividit en estats nació, cadascun del quals competeix per aconseguir riquesa material i poder polític, la guerra serà inevitable sota una o altra forma. Com també ho serà la dominació imperialista dels estats nació més dèbils per part dels més rics i més forts, tant si l'imperialisme pren la forma d'una ocupació militar com si pren la forma de l'explotació econòmica «acceptada». Per això esperem que arribi un moment en què el concepte de nació haurà desaparegut, i totes i tots serem membres iguals de la comunitat humana i compartirem els recursos del món. La cooperació transfronterera ja existeix, amb serveis com els ferrocarrils i el correu; nosaltres la volem estendre a tots els aspectes de vida.

L'estat és només una de les maneres possibles d'organitzar i administrar una zona geogràfica donada. Nosaltres suggerim que la unitat bàsica d'organització podria ser molt més reduïda, de manera que totes i tots puguem controlar les decisions que afecten les nostres vides a través de la participació en organitzacions no jeràrquiques. La moderna tecnologia de la informació i la comunicació, que ara s'utilitza sobretot per oprimir-nos, podria facilitar la comunicació entre aquestes unitats més reduïdes. L'actual concentració de poder en un centre des del qual s'imposen les decisions sobre la resta de nosaltres és una forma d'organització més senzilla que la que nosaltres imaginem; sobretot perquè les decisions es transmeten de dalt a baix seguint una cadena de comandament en comptes de prendre-les de manera horitzontal, per consens entre molts petits grups en condicions d'igualtat. En paraules d'Alexander Berkman, un comunista anarquista, l'anarquisme vol dir organització, més organització, i encara més organització; per tant, si volem que totes i tots controlem totes les decisions, dedicarem a aquesta organització més temps i més energia del que ara ens és permès. Aquesta mena de descentralització no s'aconseguirà en poc temps; haurem de fer canvis personals per dissoldre els hàbits de dominació i de submissió i per mantenir constantment la determinació de transferir la presa de decisions i allunyar-la del centre.

Una part d'aquesta reorganització del poder dependrà de la supressió de les forces armades, ja que la força és la sanció última de qualsevol forma d'autoritat i cada estat nació depèn d'un exèrcit (el seu propi o, en alguns casos, el d'un altre estat). Haurem de trobar alguna manera de resoldre les disputes entre grups o entre persones; crear una societat on no hi hagi violència, ni robatoris ni cap tipus d'explotació pot ser una tasca de varies generacions, i mentrestant haurem de protegir els éssers més dèbils davant dels més forts. Novament, amb un ferm compromís amb la descentralització, preveiem que aquesta funció recaigui principalment en la comunitat local.

Totes les persones del món compartiran en condicions d'igualtat els recursos materials. I això vol dir, en primer lloc, que el control de la terra passarà a la gent que en viu, els mitjans de producció de mercaderies passaran a mans de les persones que les produeixen, i es retornarà el control dels minerals i altres recursos naturals a la gent que viu en el lloc on es troben. Però també voldrà dir molt més que això, ja que no totes les persones cultiven aliments o treballen en una fàbrica, i els recursos naturals del món no estan distribuïts geogràficament de manera homogènia; per tant, voldrà dir un repartiment d'aquests recursos naturals d'acord amb les necessitats, tant entre les persones individuals com entre el que abans eren nacions. I això tindrà inevitablement com a conseqüència que la riquesa material d'algunes societats, com la nostra Gran Bretanya, minvarà en alguns aspectes a fi de promoure la igualtat econòmica per al món sencer.

Atès que el fonament de l'economia mundial seran les necessitats de les persones i no els beneficis, veurem la fi de l'esforç inútil i totes les persones tindran l'oportunitat de fer una feina útil. Això no vol dir que ja no hi haurà feines dures, avorrides, brutes o fins i tot perilloses, però es compartiran de manera igualitària, se'n minimitzaran les penalitats o els riscos, i totes les persones tindran l'oportunitat de fer tasques interessants, agradables i creatives. De la mateixa manera que en una llar és possible compartir tant les tasques creatives de cuinar com la feina «bruta» de netejar els lavabos, també és possible compartir els diferents tipus de

feines necessàries per produir tot el necessari per a la conservació de la vida, organitzar-ne una distribució justa, tenir cura dels infants, millorar el nostre coneixement sobre el món i crear les diverses formes d'art que poden enriquir les nostres vides. No volem una desindustrialització total ni una terra de fantasia de pageses i pagesos feliços vestits amb camises estil Laura Ashley teixides a mà per elles i ells mateixos. Emprar les tecnologies més modernes i produir per satisfer les necessitats socials permetria minimitzar el temps dedicat al treball i ens alliberaria per fer altres coses. Mitjançant aquesta redistribució de recursos, de la feina i del poder polític, s'aconseguiria eliminar l'actual sistema de classes.

Aquesta reestructuració econòmica i política aniria acompanyada del desenvolupament d'un respecte i d'una reverència pels recursos de la terra; la naturalesa deixaria de ser una dona violable per satisfer la cobdícia patriarcal i, en canvi, disposaríem de tecnologies adequades per a l'ecologia del planeta i aprendríem a viure en el si d'aquesta magnífica terra de minerals, plantes i animals, en lloc de dominar-la. Evidentment, seria impensable el recurs a formes letals d'energia, com la nuclear, i preveuríem el desenvolupament de formes segures, com l'energia eòlica, marina i solar. S'acabaria l'explotació ferotge dels animals per al consum alimentari i l'experimentació científica.

Un món de dones alliberades dels lligams econòmics, socials i psicològics del patriarcat seria un món capgirat, que crearia unes possibilitats per al desenvolupament del potencial humà ara gairebé inimaginables. Un cop eliminada la necessitat de la família com a unitat econòmica que reforça el poder patriarcal, les persones podrien experimentar lliurement amb altres maneres de viure. Tots els tipus de relació basats en el respecte entre iguals i el suport mutu serien possibles. Per fi seria possible descobrir l'amor, actualment tan envilit per la dependència econòmica. Un cop desaparegudes les divisions imposades pels rols sexuals, la gent podria explorar unes relacions lliures, sense condicionants d'edat, gènere o atributs físics. Els infants no serien relegats a una perifèria impotent com succeeix ara. El món, pel que respecta a la maquinària, als edificis i

al treball, estaria dissenyat per incloure les persones més insignificants, les més dèbils i les que tenen alguna discapacitat, i no només a la mesura dels més forts.

Alhora, totes i tots esdevindríem forts, cadascú a la seva manera. En haver reivindicat les dones el lloc que en justícia ens correspon, homes i dones cultivaríem les qualitats considerades tradicionalment com a femenines, intuïtives, afectuoses, de suport. Totes les dones tindríem l'oportunitat d'adquirir les qualitats considerades masculines (de competència, seguretat i independència); entre altres coses perquè se'ns permetria equivocar-nos. Les infinites diferències de personalitat serien acceptades i, fins i tot, valorades en tota la seva riquesa.

No és possible fer realitat aquesta visió en poc temps ni tota de cop. Cap aspecte seria tampoc conseqüència automàtica del fet d'haver-ne aconseguit un altre, com Marx suposava que l'estat «s'extingiria» quan la classe obrera hagués pres el poder. Tampoc és possible aconseguir una part (el desarmament i la dissolució de les forces armades, per exemple), sense grans canvis en tots els altres aspectes de la societat. Per això ens oposem a totes les formes de la violència: al patriarcat, al capitalisme (fins i tot al capitalisme d'estat) i a l'estat.

La societat que imaginem seria perfecte? No, encara hi continuaria havent desastres naturals, accidents i equivocacions humanes; sense aquestes darreres no hi hauria espai per créixer i canviar. Sens dubte, continuaria havent-hi conflictes, però en una societat en què totes les persones tinguessin el compromís i la voluntat de resoldre les coses sense violència, la confrontació seria vista, més que com una amenaça, com un repte: ¿com podem solucionar aquest problema sense silenciar ni humiliar ningú, sense que ningú «guanyi» ni «perdi»? La gent continuaria sent infeliç de vegades: l'amor entre individus podria no ser correspost en la mateixa mesura, subsistirien els interrogants i l'angoixa que poden fer-se art, la gent que llegís la història del nostre temps present potser ploraria amb compassió per les nostres vides. No desapareixeria la mort, però en un món on no es robés la vida a la gent, on la mort no arribés prematu-

rament a causa de la guerra, la fam o l'assassinat ocuparia només el lloc que li correspon com a culminació d'una vida plena i fructífera, com un motiu tant de celebració com de dol.

La utopia és molt avorrida, ens diu sempre la gent que mai ha tingut una visió de futur o que vol impedir-nos que fem realitat la nostra. Pregunteu a les dues terceres parts de la humanitat que actualment pateixen fam si els semblaria avorrit tenir prou aliments per menjar cada dia. I si tinguéssim no tan sols menjar suficient sinó també prou pau, llibertat i amor, això us avorriria?

Bibliografia

- ALLEN, Sandra; Sanders, Lee; Wallis, Jan (ed.). *Conditions of Illusion*. Leeds: Feminist Books, 1974.
- BAHRO, Rudolf. *Socialism and Survival*. Londres: Heretic Books, 1982.
- BARRIOS DE CHÚNGARA, Domitila (Victoria Ortiz, trad.). *Let Me Speak! Testimony of Domatila, a Woman of the Bolivian Mines*. Londres: Stage 1, 1979. (Edició en castellà: «Si me permiten hablar...» Testimonio de Domitila. Una mujer de las minas de Bolivia. Mèxic: Siglo XXI editores, 1977; edició digital: 2005.)
- BERKMAN, Alexander. *ABC of Anarchism*. Londres: Freedom Press, 1973.
- . *What is Communist Anarchism?* Nova York: Dover Publications, 1972.
- BONDURANT, Joan V. *Conquest of Violence*. Berkeley: University of California Press, 1971.
- BRITAIN, Vera. *Chronicle of Youth: War Diary, 1913-17*. Londres: Fontana, 1982.
- . *Testament of Friendship*. Londres: Fontana/Virago, 1980.
- . *Testament of Experience: the years 1925-50*. Londres: Virago/Fontana, 1979.
- . *Testament of Youth: 1900-25*. Londres: Virago, 1978.
- BRONSTEIN, Audrey. *The Triple Struggle*. Londres: War on Want, 1982.
- CALDER, Angus. *The People's War*. Hardmondsworth: Penguin, 1982.
- CARSON, Rachel. *Silent Spring*, Hardmondsworth: Penguin, 1965. (N'hi ha una traducció al castellà de Joandomènec Ros: *Primavera silenciosa*. Barcelona: Crítica, 2010.)
- CARTER, April; Hoggett, David; Roberts, Adam. *Nonviolent Action: A selected bibliography*. Londres: Housmans, 1970.
- CENTRAL LONDON WAVAW GROUP. *WAVAW - Women Against Violence Against Women*. Londres: WAVAW, 1981.
- CHAPKIS, Wendy (ed.). *Loaded Questions: Women in the Military*. Amsterdam/Washington DC: Transnational Institute, 1981.
- CHILD, Christopher. *The California Crusade of Cesar Chavez*. Londres: Quaker Peace and Service, 1968.
- CLUSTER, Dick (ed.). *They Should Have Served that Cup of Coffee: Seven Radicals Remember the Sixties*. Boston: South End Press, 1979.
- CLUTTERBUCK, Charlie i Lang, Tim. *More Than We Can Chew*. Londres: Pluto Press, 1982.
- COCKBURN, Cynthia. *The Local State*. Londres: Pluto Press, 1977.
- COOVER, Virginia; Deacon, Ellen; Esser, Charles; Moore, Christopher. *Resource Manual for a Living Revolution*. Philadelphia: New Society Press, 1977.
- COX, John. *Overkill: The Story of Modern Weapons*. Hardmondsworth: Penguin, 1981.
- CROWN, Sheryl. *Hell, No, We Won't Glow: the Nonviolent Occupation of a Nuclear Power Site*. Londres: Housmans, 1979.
- DALY, Mary. *Gyn/Ecology*. Londres: The Women's Press, 1979.
- D'ARCY, Margaretta. *Tell Them Everything*. Londres: Pluto Press, 1981.
- DEMING, Barbara. *Remembering Who We Are*. East Palo Alto, Califòrnia: Frog in the Well Press, 1981.
- . *We Cannot Live Without Our Lives*. Nova York: Grossman Publishers, 1974.
- . *Revolution and Equilibrium*. Nova York: Grossman Publishers, 1971.
- DOLGOFF, Sam (ed.). *The Anarchist Collectives: Workers Self-Management in the Spanish Revolution 1936-39*. Mont-real: Black Rose Press, 1974.
- DWORKIN, Andrea. *Our Blood*. Londres: The Women's Press, 1982.
- . *Pornography: Men Possessing Women*. Londres: The Women's Press, 1981.
- . *Woman Hating*. Nova York: Dutton, 1974.
- ENLOE, Cynthia. *Ethnic Soldiers*. Hardmondsworth: Penguin, 1980.
- EVASON, Eileen. *Hidden Violence; A Study of Battered Women in Northern Ireland*. Belfast: Farset Cooperative Press, 1982.
- FANON, Frantz. *Black Skins, White Masks*. Nova York: Grove, 1967. (N'hi ha una traducció al castellà d'Irìa Álvarez: *Piel negra, máscaras blancas*. Madrid: Akal, 2009.)

- FEMINISTS AGAINST NUCLEAR POWER. *Nuclear Resisters*. Londres: Feminist against Nuclear Power, 1981.
- FEMINISM AND NONVIOLENCE STUDY GROUP. «Neither Victim Nor Assassin: Feminism and Nonviolence». A: *Shrew*. Manchester: 1978.
- FEMINIST ANTHOLOGY COLLECTIVE (ed.). *No Turning Back: Writings from the WLM 1975-1980*. Londres: The Women's Press, 1981.
- FRITZ, Leah. *Thinking Like A Woman*. WIN Books, 1975.
- GANDHI, Mohandas. *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth*. Ahmedabad: Navajivan Trust, 1927, i Hardmondsworth: Penguin, 1983. (N'hi ha una traducció al castellà: *Autobiografía: Historia de mis experiencias con la verdad*. Madrid: Gaia Ediciones, 2014.)
- . *Women and Injustice*. Ahmedabad: Navajivan Trust, 1942.
- GEARHART, Sally. *The Wanderground*. Watertown, Massachusetts: Persephone Press, 1980.
- GOLDMAN, Emma. *Living My Life* (2 vol.). Nova York: Dover Publications, 1971. (N'hi ha una traducció al castellà d'Ignacio Sopriano: *Viviendo mi vida*. Madrid: Fundación Anselmo Lorenzo, 1995.)
- GRAFTON, Peter. *You, You and You: The People Out of Step with World War Two*. Londres: Pluto Press, 1982.
- GRIFFIN, Susan. *Pornography and Silence*. Londres: The Women's Press, 1981.
- HOBBS, May. *Born to Struggle*. Londres: Quartet, 1973.
- HONEYWELL, Martin i Pearce, Jenny. *Falklands/Malvinas - Whose Crisis?*. Londres: Latin America Bureau, 1982.
- JELFS, Martin i Merritt, Sandy. *Manual for Action*. Londres: Action Resources Group, 1982.
- JONES, Lynne. *Keeping the Peace*. Londres: The Women's Press, 1983.
- KING, Martin Luther, Jr. *Why We Can't Wait*. Nova York: New American Library, 1964. (N'hi ha una traducció al castellà de Joaquín Romero Maura: *Porqué no podemos esperar*. Barcelona: Ayma SA, 4a ed., 1969.)
- KOEN, Susan i Swaim, Nina. *Ain't Nowhere We Can Run: A Handbook for Women on the Nuclear Mentality*. Norwich VT: Women Against Nuclear Development, 1980.

- KOLLWITZ, Kathe. *Graphics, Posters and Drawings*. Londres: Writers and Readers, 1981.
- KROPOTKIN, Peter. *The Conquest of Bread*. Londres: Allen Lane, 1972. (N'hi ha traducció al castellà de Frank Mintz: *La conquista del pan*. Madrid: Asociación LaMalatesta, 2008.)
- . (Colin Ward, ed.). *Fields, Factories and Workshops*. Londres: George Allen and Unwin, 1974. (N'hi ha una traducció al castellà d'Antonio López White: *Campos, fábricas y talleres*. Madrid: Ediciones Júcar, 1977.)
- LAKEY, George. *Strategy for a Living Revolution*. San Francisco: Freeman, 1973.
- LEGER SIVARD, Ruth. *World Military and Social Expenditures*. Leesburg, Virginia: World Priorities, anual.
- LE GUIN, Ursula. *The Dispossessed*. Saint Albans: Panther Books, 1975. (N'hi ha traducció al castellà de Luis Horno Liria: *Los desposeídos*. Barcelona: Ediciones Minotauro, 1999.)
- LEKACHMAN, Robert i Van Loon, Borin. *Capitalism for Beginners*. Londres: Writers and Readers, 1981.
- LESSING, Doris. *The Marriages Between Zones Three, Four and Five*. Londres: Granada, 1981. (N'hi ha una traducció al castellà de Matilde Horne: *Los matrimonios entre las zonas tres, cuatro y cinco*. Barcelona: Ediciones Minotauro, 2003.)
- LINDEN, Robin Ruth et al. (ed.). *Against Sadomasochism*. East Palo Alto, Califòrnia: Frog in the Well Press, 1982.
- LONDON EDINBURGH WEEKEND RETURN GROUP. *In and Against the State: Discussion Notes for Socialists*. Londres: Pluto Press, 1980.
- MANCHESTER LAW CENTRE. *From Ill Treatment to No Treatment, Immigration Handbook*. Manchester: Manchester Law Centre Immigration Handbook, 1982.
- MARWICK, Arthur. *Women at War 1914-18*. Londres: Fontana, 1977.
- MCALLISTER, Pam (ed.). *Reweaving the Web of Life: Feminism and Nonviolence*. Philadelphia: New Society Publications, 1982.
- MCCANN, Eamonn. *War and an Irish Town*. Londres: Pluto Press, 1980.
- MEDEA, Andrea i Thompson, Kathleen. *Against Rape: A Survival Manual for Women*. Londres: Peter Owen, 1975.
- MEDICAL CAMPAIGN AGAINST NUCLEAR WEAPONS. *The Medical Consequences of Nuclear Weapons*. Cambridge: MCANW, 1982.

- MEISELAS, Susan. *Nicaragua*. Londres: Writers and Readers, 1981.
- MINNS, Raynes. *Bombers and Mash: The Domestic Front, 1939-45*. Londres: Virago, 1980.
- MORGAN, Robin (ed.). *Sisterhood is Powerful*. Nova York: Vintage Books, 1973.
- MORRIS, William. *News from Nowhere*. Londres: Routledge, 1970. (N'hi ha una traducció al castellà de Juan José Morato: *Noticias de ninguna parte*. Madrid: Capitán Swing, 2011)
- PIERCY, Marge. *Woman On The Edge of Time*. Londres: The Women's Press, 1979.
- RANDALL, Margaret. *Sandino's Daughters*. Londres: Zed Press, 1982. (Edició en castellà: *Las hijas de Sandino*. Managua, Nicaragua: Anama Ediciones Centroamericanas, 1999.)
- REILLY, Catherine (ed.). *Scars Upon My Heart: Women's Poetry from World War I*. Londres: Virago, 1981.
- RICH, Adrienne. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. Londres: Onlywomen Press, 1981.
- . *On Lies, Secrets and Silence*. Londres: Virago, 1980. (N'hi ha una traducció al castellà de Margarita Dalton: *Sobre mentiras, secretos y silencios*. Barcelona: Icària, 1983.)
- RUETHER RADFORD, Rosemary. *New Woman, New Earth*. Nova York: Seabury, 1978.
- RUSSELL, Dora. *The Tamarisk Tree*. Londres: Virago, part 1: 1977, part 2: 1981.
- SHARP, Gene. *The Politics of Nonviolent Action*: vol. I, *Power and Struggle*; vol. II, *The Methods of Nonviolent Action*; vol. III, *The Dynamics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent, 1973.
- SIGMUND, Elizabeth. *Rage Against the Dying*. Londres: Pluto Press, 1980.
- SMEDLEY, Agnes. *Daughter of Earth*. Londres: Virago, 1977.
- TANNER, Leslie (ed.). *Voices from Women's Liberation*. Nova York: New American Library, 1971.
- THOMPSON, Dorothy (ed.). *Over Our Dead Bodies - Women against the Bomb*. Londres: Virago, 1983. (N'hi ha una traducció al castellà de Mireia Bofill: *Antes muertas. Mujeres ante el peligro nuclear*. Barcelona: laSal, edicions de les dones, 1984.)
- THOMPSON, E. P. i Smith, Dan. *Protest and Survive*. Hardmondsworth: Penguin, 1980. (N'hi ha una traducció al castellà de Miguel Candel Teofrasto: *Protesta y sobrevive*. Madrid: Hermann Blume, 1983.)

- THOREAU, Henry. *Walden and On The Duty of Civil Disobedience*. Nova York: New American Library. (N'hi ha una traducció al castellà de Carlos Sánchez Rodrigo: *Walden. La desobediencia civil*. Barcelona: Parsifal Ediciones, 2001.)
- TINKER, David. *A Message from the Falklands*. Hardmondsworth: Penguin, 1983.
- URDANG, Stephanie. *Fighting Two Colonialisms: Women in Guinea-Bissau*. Nova York: Monthly Review Press, 1980.
- WANDOR, Michelene (ed.). *The Body Politic: Writings from the Women's Liberation Movement in Britain 1969-1972*. Londres: Stage 1, 1978.
- WILSON, Amrit. *Finding A Voice: Asian Women in Britain*. Londres: Virago, 1978.
- WINSTANLEY, Gerrard (Christopher Hill, ed.). *The Law of Freedom and Other Writings*. Hardmondsworth: Penguin, 1973.
- WOOLF, Virginia. *A Room of One's Own*. Saint Albans: Panther, 1977. (N'hi ha una traducció al català d'Helena Valentí Petit: *Una cambra pròpia*. Barcelona: La temerària, 2014.)
- . *Three Guineas*. Hardmondsworth: Penguin, 1977. (N'hi ha una traducció al català: *Tres guineas*. Barcelona: ICIP-Angle editorial, 2011.)